

«Hjem for å bygge landet?»

– Artikkelsamling om migrasjon, fred og forsoning

Utgitt med støtte fra
Utenriksdepartementet

Norunn Grande, Norsk Fredssenter

Ved å samle unge flyktninger i Norge til fredsundervisning har vi fått tilgang til kunnskaper om hvilke utfordringer de står overfor i ønske om å bidra til fred og forsoning i sine hjemland. Noen av disse erfaringene blir presentert i denne publikasjonen.

Fra Norsk Fredssenter begynte arbeidet med fredsundervisning for flyktninger i 2001 har det skjedd endringer i norsk politikk på feltet. Vi har også merket økende interesse for å se sammenhenger mellom migrasjon og utvikling. Ikke minst fordi migranternes pengeoverføringer til hjemlandet er betydelige og større enn det som gis i offisiell bistand. Fortsatt er det mange ubesvarte spørsmål om hvordan tilbakevending og retur virker inn på arbeidet med utvikling, fred og forsoning. Hva er vertslandets ansvar for å legge til rette for at tilbakevending og retur av flyktninger kan bidra til en positiv utvikling i en sårbar periode for regimer som bygges opp igjen etter konflikt? Og hva er mottakerlandets ansvar for å legge til rette for at samfunnet skal ta imot de som kommer tilbake?

I artikkelen *Hjem for å bygge landet?* skriver Karin Afeef om retur av asylsøkere i et migrasjons- og utviklingsperspektiv. Migrasjon sett i et utviklingsperspektiv legger vekt på de positive økonomiske og sosiale ringvirkningene retur kan føre til i de returnertes hjemland. En slik forståelse forutsetter at oppholdet i eksil er produktivt ved at den enkelte får mer utdanning, opplæring eller økt kompetanse gjennom arbeidserfaring. Karin Afeef peker på den grunnleggende motsetning mellom retur-rettete tiltak og andre innvandringspolitiske føringer. Dersom norske myndigheter

ønsker å legge til rette for «bærekraftig retur» av asylsøkere er det nødvendig å utvikle en helhetlig, gjennomtenkt og realistisk retur-strategi som tar høyde for de mange utfordringene på returfeltet, hevder Afeef.

Denise Natali har i flere år arbeidet ved universiteter i Nord-Irak. I artikkelen *Retur til Nord-Irak - Utfordringer ved reintegrering*, tar hun opp utfordringer for mottakerlandet ved retur og tilbakevending. Hun understreker at frivillig retur ikke er problemfritt selv om behovet for kvalifikasjonene og erfaringene fra de returnerte er åpenbare. Det er også motstand i samfunnet mot endringene de hjemvendte representerer som gir seg ulike utslag på individ- og samfunnsnivå. Denise Natali understreker viktigheten av sosial aksept som en forutsetning for vellykket retur. Hun foreslår tiltak for å stimulere til vellykket tilbakevending både for samfunnet som skal ta imot returnerte og for vertslandet for flyktningene. Med utbredt mistenksomhet overfor de som returnerer mener Natali det er nødvendig med tiltak for å bygge sosial tillit.

Haje Keli og Chro Borhan, kurdere fra Nord-Irak, bosatt i Norge var med på tre måneders hospitering, organisert av Norsk Fredssenter i samarbeid med Norsk Folkehjelp og Peoples Development Association (PDA) i Suleymania, Nord-Irak i 2008.

I artikkelen *Til Kurdistan for å lære – en reise i identitet*, reflekterer Haje Keli over at problemene ved reintegrering i Nord-Irak lignet på dem hun opplevde da familien kom til Norge. Hun stilte seg derfor spørsmålet om hva nordmenn og irakere har til felles, og kom fram til at de er begge urolige for å slippe inn det ukjente. Haje måtte forklare hvorfor hun var kommet tilbake til kurdiske Irak. At hun først og fremst ville lære og oppleve. Da ble trusselen mindre og åpenheten større.

Chro Borhan deler sine håp og frustrasjoner i artikkelen *Med motivasjon som drivkraft*. Hun hevder at reintegrering først er vellykket når de returnerte føler de er til nytte i sitt hjemland utover det å kun eksistere der. I artikkelen argumenter hun for at det er motivasjonen om å arbeide for fred og gjenoppbygging som må være drivkraften, ikke retur ved tvang. Hun har tro på verdien av kontakt mellom unge som lever i diasporaen og de som bor i «hjemlandet», i dette tilfelle Nord-Irak.

Erik Cleven gir historisk bakgrunn for ulike retninger i fredsarbeid og introduserer transformativ meklings som en ramme for å forstå pågående prosjekter i artikkelen *Ny retning for fredsarbeid – fra fredsprotest til konfliktransformasjon*. Han trekker fram sammenhenger i ulike former for fredsarbeid og viser hvordan fredsbygging

kombinerer arbeid med konflikt med utviklingsarbeid. Han problematiserer videre etnisitet som årsak til konflikt og mener det er politisk manipulering som resulterer i polarisering og delte samfunn. Fredsarbeid er mer enn å arbeide med holdninger, hevder Erik Cleven. For å oppnå gode resultater er det nødvendig å legge til rette for dialog og å erkjenne betydningen av nettverk. Konfliktarbeiderens oppgave er å jobbe med relasjoner, ikke løsninger.

Christiane Seehausen deler sine personlige erfaringer i artikkelen *Hvordan skape forsoning?*

Hun kom til Norge fra Tyskland gjennom fredsorganisasjonen Aksjon Soningstegn/Fredstjeneste. Tyske ungdommer reiste til Norge for å jobbe som en praktisk solidarisk handling etter andre verdenskrig. Dette arbeidet ble til dels møtt med skepsis så kort tid etter krigen var slutt. Det frivillige arbeidet som ble utført var en praktisk handling som skulle gjenskape noe ødelagt, en symbolsk markering av et kollektivt og erkjent ansvar for uretten, samt en bønn om at menneskene igjen kunne forsone seg med hverandre og bevege seg videre i historien som medmennesker og ikke som fiender. I artikkelen legger Christiane Seehausen vekt på at forsoning krever åpenhet mot dem som har påført skaden, som har ydmyket, utnyttet, trakassert. Det krever personlig mot og vilje å legge uretten bak seg og å

se framover. Men bare på den måten kan en leve videre og motarbeide at hatet og bitterheten forplanter seg fra en generasjon til den neste.

Jean Pierre Maniraguha kom til Norge som flyktning fra Rwanda. Han er intervjuet av journalist Brit Lynnebakke om sine erfaringer og synspunkter på hvordan flyktninger i Norge kan bidra til fred og forsoning. I intervjuet *Vi må skape en fredskultur* forteller han om vanskelighetene med å kommunisere på tvers av etniske grupper i eksiltilværelsen i Norge. Han hevder at miljøene her på mange måter er mer polariserte enn i Rwanda. Der må folk samhandle, mens her i Norge kan en unngå hverandre. Han mener flyktninger har mye å bidra med i fredsarbeid fordi de har erfaring og vet mye om konflikter. En årsak til at man ikke tar med flyktninger i fredsarbeid kan være at man vil unngå å ta parti, men i noen typer arbeid kan det være nyttig å konfrontere fra forskjellige kilder og forskjellige sider, hevder Jean Pierre Maniraguha. Han synes Norge kan være en fruktbar arena for fredsarbeid. - Vi har ikke en kultur for ytringsfrihet i rwandisk historie. Men her kan man si meningen sin, og bruke ytringsfriheten til å få dialog. Jeg tror det gir en mulighet til å klare noe her som man ikke klarer i Rwanda, sier Jean Pierre.

Innhold:

- ✓ **Oversiktsartikkel**
Norunn Grande side 2
- ✓ **Hjem for å bygge landet?**
Retur av asylsøkere i et
bistandsperspektiv
Karin Afeef side 4
- ✓ **Retur til Nord-Irak**
– utfordringer ved reintegrering
Denise Natali side 11
- ✓ **Til Kurdistan for å lære**
– en reise i identitet
Haje Keli side 16
- ✓ **Med motivasjon som drivkraft**
– tanker om retur og tilbakevending
fra en norsk-kurder
Chro Borhan side 18
- ✓ **Nye retninger for fredsarbeid**
– fra fredsprotest til
konflikttransformasjon
Erik Cleven side 21
- ✓ **Hvordan skape forsoning?**
Christiane Seehausen side 26
- ✓ **Vi må skape en fredskultur**
– intervju med Jean Pierre
Maniraguha
Britt Lynnebakke side 28
- ✓ **Om artikkelforfatterne** side 31
- ✓ **Om Norsk Fredssenter** side 32

Artikkelsamlingen er redigert av
Norunn Grande. Alle bilder er tatt av
medarbeidere og deltakere i Norsk
Fredssenter.

Karin Fathimath Afeef, PRIO

Hjem for å bygge landet?

Retur av asylsøkere i et bistandsperspektiv

▼ Framtiden må skapes hele tiden, Suleymania, Nord-Irak

Innledning Retur av asylsøkere er uenkelig et komplekst og følelsesladet tema som reiser vanskelige moralske og etiske spørsmål. Det er derfor noe som både myndigheter, frivillige organisasjoner og asylforkjempere har et meget ambivalent forhold til. Samtidig er retur en realitet. Mer enn halvparten av alle som søker asyl i Norge, får avslag fra Utlendingsdirektoratet,¹ og flesteparten av disse får endelig avslag fra Utlendingsnemnda. Myndighetene ønsker å sende disse menneskene hjem, og retur er et klart satsningsområde for asylmottak over hele landet (Utlendingsdirektoratet 2008b). Denne artikkelen tar først for seg retur av asylsøkere i lys av debatten om migrasjon og utvikling, som har fått mye politisk oppmerksomhet de siste årene. Migrasjon sett i et utviklingsperspektiv legger vekt på de positive økonomiske og sosiale ringvirkningene retur kan føre til i de returnertes hjemland. En slik forståelse forutsetter at opphold i eksil er produktivt i den forstand at det fører til at den enkelte migrant får høyere utdanning, bedre kompetanse eller mer arbeidserfaring. Deretter ønsker jeg å drøfte hvorvidt en slik forståelse av retur reflekterer virkeligheten for asylsøkere, som er den gruppen innvandrere som er mest utsatt for retur. Jeg skal se nærmere på det tilbudet asylsøkere i Norge får når det gjelder utdanning, språkopplæring og arbeid, og hvorvidt dette forbereder dem på å dra hjem og bidra til lokal utvikling i hjemlandet. Så følger en kort oversikt over to skandinaviske retur-rettete programmer for asylsøkere som bygger på ideen om «bærekraftig retur». Og til slutt ønsker jeg å problematisere ideen om at myndigheter kan, gjennom ulike tiltak, ha særlig kontroll over enkeltmenneskets avgjørelser hva gjelder retur. Jeg vil også belyse den grunnleggende motsetningen mellom retur-rettete tiltak og andre innvandringspolitiske føringer. Dersom norske myndigheter ønsker å legge til rette for «bærekraftig retur» av asylsøkere, er det nødvendig å utvikle en helhetlig, gjennomtenkt og realistisk retur-strategi som tar høyde for de mange utfordringene på returfeltet.

Tilbakevending og retur Retur av migranter kan foregå på mange måter, og det er derfor viktig å skille mellom de ulike formene. I hovedsak er det viktig å skille mellom *tilbakevending* og *retur*. Tilbakevending omhandler de tilfellene der flyktninger eller asylsøkere *som har opphold*, selv velger å returnere til sine hjemland. Retur, derimot, betegner en situasjon der en person som ikke har fått innvilget opphold, altså en asylsøker med avslag, drar tilbake. Retur kan gjennomføres både med og uten samtykke fra den som blir returnert, og kan derfor være både frivillig og tvungen (Brekke 2008: 11). «Retur» i denne artikkelen vil hovedsakelig referere til «frivillig retur».

Migrasjon og utviklingsdebatten

De siste ti årene har migrasjonsspørsmål i økende grad blitt diskutert i sammenheng med bistand og utvikling. Denne debatten ble blant annet satt på dagsorden av The Global Commission on International Migration (GCIM)² og EU-kommisjonen. Denne utviklingen har ikke gått upåaktet hen i Norge. I 2006 ble mye av tankegodset fra disse globale foraene presentert av en tverrdepartemental arbeidsgruppe i rapporten *Migrasjon og Utvikling* (Arbeids- og inkluderingsdepartementet & Utenriksdepartementet 2006: 4):

«Når det gjelder humanitær bistand og arbeid for fred, forsoning og demokrati, kan forbindelsene mellom utviklings- og migrasjonspolitikken være mer direkte. Slikt arbeid bidrar også til å forebygge flukt og annen tvungen migrasjon og til å legge forholdene til rette for at flyktninger og asylsøkere skal kunne returnere og bli reintegrert i hjemlandet.»

Som dette sitatet illustrerer, har denne forståelsen av migrasjon viktige følger også for konseptualiseringen av retur. Retur blir i økende grad sett på som en faktor i en større bistandskontekst og er ikke lenger bare en innenrikspolitisk affære. EU-kommisjonen skriver i sin kommunikasjon om migrasjon og utvikling at «retur, enten midlertidig eller permanent, kan bringe menneskelig,

finansiell, økonomisk og sosial kapital tilbake til utviklingsland»³ (European Commission 2005). Også den europeiske flyktningorganisasjonen European Council on Refugees and Exiles deler denne oppfatningen og skriver at «retur bør støtte heller enn å hindre gjenoppbygging og utvikling i opprinnelsesland, og det bør kombineres med tiltak som støtter re-integrasjon av returnerte»⁴ (ECRE 2005: 37). Dette perspektivet står i kontrast til den mer pessimistiske ideen om at migrasjon bidrar til å øke globale forskjeller. Man snakker ikke lenger om «hjerneflukt», men om «sirkulær migrasjon». I Norge ser vi også at myndighetene i noen grad slutter seg til en slik forståelse av retur og tar til orde for «målrettet bruk av bistand for å legge til rette for frivillig tilbakevending eller integrering av flyktninger i opprinnelsesregionen» (Arbeids- og inkluderingsdepartementet & Utenriksdepartementet 2006: 5).

Retur i praksis: utdanning, språk og arbeid

Et hovedargument for at retur kan føre til utvikling, er at returnerte migranter bidrar positivt til sine opprinnelsesland med utdanning og kunnskap ervervet i eksil (Srisakandaram 2005; Arbeids- og inkluderingsdepartementet & Utenriksdepartementet 2006; Global Commission on International Migration 2005). En slik argumentasjon forutsetter at migranten har brukt tiden i eksil til å utdanne seg eller til å få nyttig arbeidserfaring. Vi skal se at dette ikke alltid er tilfelle i praksis, spesielt ikke for asylsøkere.

I de fleste europeiske land har asylsøkere begrenset tilgang til utdanning og arbeid (ECRE & CARITAS 2006a; 2006b). Slik er det også i Norge. Asylsøkere flest bor på asylmottak, og de venter minst ett år, ofte flere, på svar fra norske myndigheter (Strand et al. 2008). Denne ventetiden er naturlig nok preget av usikkerhet. Lengre opphold på mottak kan føre til pasifisering, «institusjonalisering» og unødvendig avhengighet av velferdsordninger som hindrer *både* integrasjon og forberedelse til retur⁵ (ECRE 2001). Samtidig er

denne perioden avgjørende dersom man ønsker at returnerende asylsøkere skal tilegne seg verdifull erfaring mens i eksil, som kan bidra positivt ved retur. Nedenfor skal vi se nærmere på tilbudet om utdanning, arbeid og språkopplæring for dem som sitter på mottak i Norge, og i hvilken grad disse tilbudene forbereder asylsøkere på «bærekraftig retur» slik dette forstås innenfor migrasjons- og bistandsparadigmet.

Utdanning Utdanning for mindreårige asylsøkere er lovfestet i opplæringsloven fra 1998. Dette gjelder også dem som ikke oppholder seg lovlig i landet. Inntil fylte 18 har barn rett og plikt til å gå i grunnskolen. Den eneste forutsetningen er at barnet oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder (Brekke & Vevstad 2007: 23–24). Retten til videregående utdanning er også lovfestet i opplæringsloven, men dette gjelder bare for dem med bosettingstillatelse. I teorien ville dette utelukke asylsøkere og folk som oppholder seg ulovlig i Norge, men i praksis tilbyr mange kommuner videregående utdanning også til denne gruppen (Brekke & Vevstad 2007).

I sin rapport om skoletilbud for asylsøkerbarn konkluderer Valenta med at utdanningstilbudet til denne gruppen varierer mye. Valenta skriver at «[f]orskjellene finnes når det gjelder omfang, fokus, tilrettelegging og måten en organiserer særskilt undervisning på, samt lærernes kompetanse.» (Valenta 2008: 15). Selv om unge asylsøkerbarn har et skoletilbud i Norge i dag, ser ikke dette tilbudet ut til å være bevisst knyttet til hverken en bredere returstrategi eller en integreringsstrategi. På den ene siden får unge asylsøkere et tilbud om utdanning innenfor det norske skolesystemet. Dette retter oppmerksomheten mot integrering i lokalsamfunnet. På den andre siden har forskning vist at mange unge mennesker på mottak ofte føler seg ekskludert i utdanningssammenheng (Sandbæk & Einarsson 2008). Intervjuer med asylsøkerbarn trekker frem hyppige endringer i skoletilbudet som et problem. Mange av barna mente at separate klasser for asylsøkere bidro til sosial isolasjon

og dårlig skoletilbud. Usikkerhet rundt muligheten til å avslutte utdanningen ved avslag på asylsøknaden var også kilde til bekymring (Sandbæk & Einarsson 2008).

Dersom myndighetene har et reelt ønske om at utdanning av asylsøkere skal føre til bærekraftig retur, er det ikke bare viktig å forstå hvilke utdanningstilbud eksisterer, men også hvilken kvalitet dette tilbudet har, og i hvilken grad det har relevans for en mulig retur til hjemlandet. Det er lite som tyder på at det ligger en bevisst strategi bak undervisningstilbudet som asylsøkerbarn får på mottak, og signalene som gis fra myndighetenes side, ser ut til å helle mer mot lokal integrasjon enn mot forberedelse til retur.

Men hva med de voksne? De fleste asylsøkere ankommer Norge i voksen alder og har derfor ikke lovfestet rett til utdanning utover 250 timer med norskopplæring (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008: 50). Et slikt tilbud er åpenbart ikke rettet mot reintegrering i hjemlandet. Asylsøkere har ikke rett til lån og stipend fra Lånekassen (Utlendingsdirektoratet 2003), så de færreste kan benytte seg av høyere utdanning. Vevstad og Brekke skriver i sin rapport om mottaksforhold i Norge og EU: «I Norge finnes det i prinsippet ingen barrierer mot yrkesopplæring for asylsøkere. Samtidig finnes det ingen tiltak fra myndighetenes side for å tilby slik opplæring»⁶ (Brekke & Vevstad 2007: 54). Her ser vi igjen at myndighetenes politikk ovenfor asylsøkere ikke legger til rette for bærekraftig retur. Asylsøkere blir ikke oppmuntret til å bruke tiden i eksil til å tilegne seg nye kunnskaper og ferdigheter. Intervjuer med returnerte afghanske asylsøkere viser at mange av dem kunne ha tenkt seg opplæring i engelsk og bruk av data samt i byggfagene før de dro tilbake til Afghanistan (Strand et al. 2008).

Arbeid I tillegg til utdanning fremhever ofte de som returnerer, arbeidserfaring i eksil som viktig. Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Utenriksdepartementet skriver at «[e]n [...] type virkemiddel, når det gjelder å bidra til

kunnskapsoverføring [...] til utviklingsland, kan være å åpne for større mobilitet gjennom arbeidsmigrasjon. Det gir flere tilgang til arbeidserfaring og kompetanse som de kan ta med seg når de vender tilbake, enten varig eller på midlertidig basis» (Arbeids- og inkluderingsdepartementet & Utenriksdepartementet 2006: 4). Men selv om arbeidserfaring blir ansett som viktig for bærekraftig retur av arbeidsinnvandrere, er det lite som tyder på at denne tankegangen følges opp overfor asylsøkere. Selv om de fleste asylsøkere får tildelt midlertidige arbeidstillatelser⁷ (Utlendingsdirektoratet 2005), er det ingen automatikk i at de får seg jobb, spesielt ikke innen yrker der erfaringen er overførbart og nyttig i retursammenheng. Intervjuer med returnerte afghanere viser at flere hadde vanskeligheter med å finne jobb i Norge, særlig på grunn av manglende norskkunnskaper (Strand et al. 2008). I tillegg til dette, bodde mange asylsøkere på asylmottak i relativt små samfunn der arbeidsmarkedet var begrenset. De som fikk seg jobb, jobbet hovedsakelig i restaurantbransjen og som bud (Strand et al. 2008). Det er viktig å anerkjenne at ikke all form for arbeidserfaring er «nyttig» i retursammenheng. Retur-rettet arbeidstiltak er ikke vanlige ved norske asylmottak.

Språk Språkkunnskaper er uvurderlige for enhver asylsøker, enten vedkommende skal forbli i eksil eller returnere til opprinnelseslandet. Språk er også et sentralt tema i debatten om utdanning, arbeidserfaring og bærekraftig retur. I Norge har voksne asylsøkere rett på 250 timer med norskopplæring (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008). Et slikt tilbud fører naturlig nok til at søkeren retter oppmerksomheten mot integrering i eksil og vekk fra tanken om retur. Utlendingsdirektoratet anerkjenner dette og skriver (Utlendingsdirektoratet 2008a): «Opplæringen [norskopplæringen] vil også komme godt med dersom [asylsøker] får oppholdstillatelse, og skal delta i norskopplæring og introduksjonsprogram i bosettingskommunen.» Dersom myndighetene har som formål å fremme

▼ Hvordan kan vi bidra til å skape en framtid for barna? Bildet er fra besøksreise i Afghanistan

bærekraftig retur, vil det være en fordel å se nærmere på hvilke signaler de gir til asylsøkere gjennom slike språktilbud. Dette betyr ikke at norsktilbudet burde fjernes helt. Lokale språkkunnskaper hjelper asylsøkere i å sikre sine rettigheter og fullføre sine plikter i søknadsperioden. Det kan også ha en positiv effekt på sysselsetting og utdanningsmuligheter for den enkelte søker (ECRE 2001). Hovedpoenget her er at språkopplæring må stå i samsvar med den enkeltes asylsøkers situasjon, og at de ikke blir tilbudt norskkurs i samme åndedrag som de får avslag på sin asylsøknad. Slike motstridende signaler bidrar til motvilje og forvirring blant dem som må returnere. På samme måte som tilbudet til de voksne må også tilbudet til barna gjenspeile

muligheten for retur. Dette kommer klart frem i rapporten *Asylsøkerbarns rett til skole* (Valenta 2008: 50):

«Det er flere hundre barn som i dag befinner seg i asylmottakene som har utreiseplikt. Hvis ikke noe annet, så med tanke på barnas eventuelle retur, burde disse barna i tillegg til vanlig undervisning tilbys morsmålsopplæring og tospråklig opplæring av større omfang. De få timene de har fått i morsmålundervisning og tospråklig opplæring kan vanskelig være tilstrekkelige til å forberede barnas retur og deres integrering i utdanningssystemet i hjemlandet.»

Det er tydelig at ensidig vekt på norskopplæring, for både voksne og barn, er lite hensiktsmessig for de mange som norske myndigheter har vedtatt må returnere til sine hjemland. Muligheten til å lære seg et verdensspråk som engelsk, og til å styrke eget morsmål vil nok ha større verdi for de mange asylsøkere som må returnere.

Dualisme Usikkerheten rundt asylsøkernes fremtid gjør det vanskelig for myndighetene å utvikle meningsfulle språk-, utdannings- og arbeidstilbud for denne gruppen. Ferdigheter som trengs for å lykkes i hjemlandet, er sjelden de samme som dem det norske arbeidsmarkedet har behov for. Dette er en stor utfordring dersom det er et mål at retur skal ha en positiv effekt

◀ Byggekraner er ikke nok for å bygge et land, Suleymania, Nord-Irak

▼ Praksisopphold på sykehus i Kabul, sykepleiere møtes

på utviklingen i hjemlandet. Forskere som Brekke (2001) og Valenta (2008) har vist at mottakssystemet for asylsøkere «har en innebygd dualisme der en prøver å forberede beboere på ulike vis på å integreres i Norge, men også forberede dem på eventuell retur til hjemlandet» (Valenta 2008: 50). Denne doble tilnærmingen er ikke uproblematisk, og dersom myndigheter ikke blir seg mer bevisst den motsetningen som ligger her, kan ideen om bærekraftig retur bli betydelig svekket. Ifølge Tor Høystad, returansvarlig for HERO⁸, finnes det tilfeller der asylsøkere mottar tilbud om norskundervisning etter å ha fått avslag på søknad om opphold fra UDI. Det samme misforholdet er også dokumentert fra Sverige, i tilfeller der lokale myndigheter ikke har ressurser eller konkrete planer for retur-rettet initiativ (Jonsson & Borg 2006). Selv om dette ikke gjelder alle, får mange asylsøkere motstridende og tvetydige signaler fra myndighetene. Dette grunner i både mangelen på ressurser, på lokalnivå og mangelen på en helhetlig returstrategi, på nasjonalt nivå. I sin studie av asylsøkere i Sverige skriver Jonsson og Borg at «det finnes ingen nasjonal plan om hva retur-relatert utdanning burde omhandle»⁹ (Jonsson & Borg 2006: 72–73). Det samme kan dessverre også sies om situasjonen i Norge.

Mulige løsninger I lys av diskusjonen ovenfor skal vi nå rette oppmerksomheten mot mulige løsninger. Dersom myndighetene ønsker å tilrettelegge for bærekraftig retur av asylsøkere, er det nødvendig å tilby utdanning, språkopplæring og arbeidserfaring som også kan komme til nytte i søkerens hjemland. Dette kommer tydelig frem i litteraturen. Sabates-Wheeler et al. skriver at «[m]igrasjonsmyndigheter bør [...] fokusere like mye på ferdigheter som er etterspurt i opprinnelseslandene, som på de ferdighetene som trengs for å jobbe i utlandet, og de bør utarbeide et system som sørger for at migranter har tilgang på slik informasjon og opplæring»¹⁰ (Sabates-Wheeler et al. 2008: 18). En rapport fra Christian Michelsens Institutt (CMI) om retur til Afghanistan anbefaler også å satse på opplæringsprogrammer som kan ha nytte både i hjemlandet og i Norge:

«Utdanningsprogrammer bidrar til å fokusere og strukturere dagliglivet til asylsøkerne, redusere stress og utvide deres sosiale nettverk i eksil. Slike programmer kan bestå av komplette, kortsiktige kurs som sørger for håndfaste gevinster selv om utdanningen blir avbrutt på kort varsel. Økte ferdigheter hjelper til å reintegrere afghanerne ved retur og kan

forbrede dem bedre på det afghanske arbeidsmarkedet. Samtidig vil slik opplæring også bidra til integrasjon i Norge for dem som får innvilget asyl.»¹¹
(Strand et al. 2008:63).

Det er også viktig å tilby rett tilbud til rett tid. For mange asylsøkere blir retur-relevant opplæring først tilbudt etter at et avslag foreligger. Men ifølge Tor Høystad, som har mange års erfaring med arbeid på mottak, er dette en lite fruktbar strategi. Etter å ha mottatt avslag er asylsøkere som regel lite mottakelige for retur-fokuserte aktiviteter sier Høystad. Hans erfaringer stemmer overens med forskning på dette temaet (Brekke 2004; Jonsson & Borg 2006; Strand et al. 2008). Jan-Paul Brekke skriver at «i slutfasen [av asyløpet] er situasjonen allerede låst, og det er liten mulighet for toveis likeverdig kommunikasjon – dvs. optimal dialog» (Brekke 2008: 83). Dette påpekes også i den nevnte CMI-evalueringen av retur til Afghanistan: «Opplæringsprogrammer bør tilbys fra ankomst til Norge, og i det minste etter det opprinnelige asylavslaget. Å tilby et kort opplæringskurs rett før retur ser ut til å ha mindre effekt.»¹² (Strand et al. 2008: 63). Å sette i gang undervisning og aktivitetsprogrammer fra starten på oppholdet i eksil er viktig, da det ser ut til å være den perioden hvor de fleste er mottakelige for

slike initiativer. Brekke har i sin studie av asylsøkere i Sverige observert merkbare forskjeller mellom søkere som er tidlig og sent i søkerfasen. Han skriver at søkerne over tid blir merkbart mer passive med hensyn til sin situasjon¹³ (Brekke 2004: 50).

Returprogrammer i Sverige og

Danmark Hva er erfaringene i andre skandinaviske land? Nedenfor skal vi kort presentere to retur-rettete tiltak som har blitt introdusert i senere år. I Sverige har organisasjonen Göteborgs Initiativet startet et program som heter *Somali Return*. Programmet startet i november 2008 og er finansiert av European Return Fund og Migrasjonsverket i Sverige. Formålet er å hjelpe somaliske asylsøkere i Sverige å returnere. Göteborgs Initiativet skriver: «Genom stödprogrammet med yrkesutbildning och arbetsförmedlingsaktiviteter kan vi hjälpa personer till ett bättre framtida liv i Somalia och Somaliland.» (GöteborgsInitiativet 2009). Prosjektet går ut på å drive informasjon blant somaliske asylsøkere i Sverige samt å utarbeide opplæringsprogrammer i Somalia. Prosjektkoordinator Andreas Lundell beskriver Somali Return som et pilotprosjekt. Så langt har to somaliere dratt tilbake (januar 2009). De benyttet ikke anledningen til å delta på opplæringsprogrammet som tilbys gjennom prosjektet. I likhet med andre organisasjoner som driver med retur-rettete tiltak, opplever Somali Return betydelig motstand og uvilje på asylmottakene i forbindelse med sitt informasjonsarbeid (Lundell, 2009).

I Danmark har prosjektet *want2work* høstet mye oppmerksomhet siden det startet i 2002. Hovedformålet med *want2work* er å «undersøge, dokumentere og mainstream best practice for, hvordan asylsøgere gjennom individuelle arbeidsmarkedsrettede aktiviteter kan vedligeholde og utvikle deres kompetencer med det formål at skabe bedre forudsætninger for vellykket integration respektive repatriering» (AOF Analyse 2005: 1). Prosjektet tilbyr en rekke opplæringstilbud, som for eksempel

datakort, sykurs, CV-workshop og mediekurs. I en evalueringsrapport fra 2005 kommer det frem at prosjektet hadde meget positiv effekt på lokal integrasjon i Danmark ettersom det økte selvtiliten blant deltagerne og la til rette for økt kontakt med det danske samfunnet. Når det gjelder retur, var det imidlertid vanskeligere å evaluere effekten av prosjektet da det ikke ble foretatt intervjuer med organisasjoner og myndigheter i brukernes hjemland (AOF Analyse 2005).

Som de to prosjektene presentert ovenfor illustrerer, er det en økende interesse for å utvikle opplærings- og veiledningsprogrammer for returnerende asylsøkere. *Somali Return* og *want2work* skiller seg ut fra mer «tradisjonelle» returtiltak, der returnerende migranter fikk utdelt en pengesum for å sette seg på flyet hjem. Prosjektene bygger på tanken om at retur kan være en positiv prosess i bistandssammenheng, og at returnerende asylsøkere vil kunne bidra til sine hjemland med utdanning og nye ferdigheter fra perioden i eksil. Til tross for dette, sliter mange av disse prosjektene med å vise til konkrete resultater og det viser seg å være svært vanskelig å dokumentere effekten av prosjektet etter at retur har funnet sted (Strand, et al, 2008; Brekke, 2008). Nedenfor skal vi utforske noen mulige årsaker til dette.

Begrensninger Debatten om retur er ofte preget av en antagelse om at asylsøkere uproblematisk lar seg påvirke av ulike tiltak som oppmuntrer til integrering i vertslandet eller reintegrering i hjemlandet. Dette samsvarer sjelden med erfaringen til dem som jobber direkte med asylmottakere på mottak (Høystad 2009). I arbeidet med å utarbeide retur-rettete tiltak er det derfor uhyre viktig å ta inn over seg at migrasjon finner sted i en større sosial kontekst, som går utover de nasjonale landegrensene. Enkeltmennesker handler på grunnlag av en rekke faktorer. Norske myndigheter og organisasjoner vil alltid ha begrenset innflytelse på migranternes valg med hensyn til retur. Forskning har vist at faktorer som fattigdom, sikkerhetsnett, familieforhold

i hjemlandet, forventninger samt gjeld pådratt ved utvandring har stor betydning for migranternes valg (Black & King 2004; Sabates-Wheeler et al. 2008). Blant annet i intervjuer med returnerte afghanske asylsøkere kommer det frem at mange vegrer seg for å dra tilbake nettopp fordi de ikke føler de kan komme «tomhendt» hjem. Utfordringen for utlendingsforvaltningen blir å integrere migrantenes egne meninger, følelser og forståelser av retur og hjem i en overordnet returstrategi (Black & King 2004).

Forhold i hjemlandet De lave tallene på returnerte asylsøkere må også bli sett i sammenheng med hvilke land asylsøkere kommer fra. Blant asylsøkere som ankom Norge i 2008 var over halvparten fra Irak, Iran, Eritrea, Somalia eller Afghanistan (UDI, 2008c). Alle disse landene er i stor grad preget av vedvarende krig og politiske uroligheter. Tilstanden i hjemlandet har, naturlig nok, en stor innvirkning på asylsøkeres returavgjørelser. Når det er krig og usikkerhet i hjemlandet, vil ikke utviklingsrettede returtiltak veie særdeles tungt. Det er derfor ikke overraskende at prosjekter som *Somali Return* ikke ser ut til å lykkes i stor grad. Mange av opplæringssentrene som *Somali Return* driver eller samarbeider med, ligger i områder der hverken internasjonale eller lokale organisasjoner opererer, i frykt for sin egen sikkerhet. Det blir urealistisk å forvente at asylsøkere skal strømme til slike utsatte områder.

Innvandringspolitikk For å forstå hvorfor returtiltak ikke alltid lykkes, er det også nødvendig å se nærmere på nasjonal innvandringspolitikk, som ofte har helt andre målsettinger enn de som kommer til syne gjennom et utviklingsrettet perspektiv på migrasjon. Selv om migrasjon- og utviklingsagendaen har fått økt oppmerksomhet og politisk innflytelse i Europa de siste årene, er det fortsatt innvandringspolitiske hensyn som dominerer når migrasjonspolitikken utformes. Undervisningstilbud til og kompetanseheving av asylsøkere er og blir upopulære blant myndighetene i

de fleste landene i Europa; slike tilbud antas å gjøre enkeltland «attraktive» for asylsøkere. Dette blir også påpekt av norske myndigheter, som skriver at «[n]ormalt ønsker ikke utlendingsmyndighetene at [asylsøkere] får individuell pengestøtte [ved retur], bl.a. av frykt for at det i seg selv kan føre til større tilstrømming til landet» (Arbeids- og inkluderingsdepartementet & Utenriksdepartementet 2006: 16–17). Som regel er det ikke ønsket om å bygge opp opplærings- og utdanningstilbudet til asylsøkere som skal returneres, som ligger til grunn for returpolitikken, men heller et ønske om å redusere alle former for offentlige goder. Dette kommer tydelig frem i en publisasjon fra det nederlandske rådet for migrasjon (ACVZ 2005: 81): «For å sikre at returtiltak opprettholder sin autoritet [ovenfor asylsøkere med avslag], må lokale

myndigheter begrense den støtte de tilbyr til et minimum.»¹⁴

Konklusjon Det finnes ingen fasitsvar hva gjelder retur av asylsøkere. Retur-rettede tiltak fra myndigheter og organisasjoner påvirker enkeltindividers valg bare i begrenset grad. Det er viktig å anerkjenne de mange andre (ofte transnasjonale) faktorene som påvirker avgjørelser om retur. Samtidig står enkelte returtiltak, som videreutdanning og arbeidsopplæring, i konflikt med innvandringspolitiske hensyn. Dette betyr ikke at gode returtiltak er nytteløse, men heller at man må ha realistiske forventninger om hva som kan oppnås, og hvilke begrensninger som finnes. Vi har sett lite til en overordnet, helhetlig returstrategi fra norske myndigheters side, i hvert fall når det gjelder utdanning,

språkopplæring og arbeidsprogrammer for asylsøkere. Signalene fra myndighetene er ofte motstridende og tvetydige. Her er det rom for forbedring. Det er også viktig å lære fra returtiltak i andre land. Dessverre tar ikke «de fleste returtiltakene som for tiden blir iverksatt av myndighetene i de europeiske, hensyn til den langsiktige skjebnen til dem som får avslag på sine asylsøknader»¹⁵ (ECRE 2005: 9). Mange asylsøkere sitter igjen med følelsen av å ha «mistet» verdifull tid på asylmottak og beskriver oppholdet i Europa som «ødeleggende, ofte vond, og til slutt bortkastet» (Strand et al. 2008: 44). Å tilby meningsfulle aktiviteter som videreutdanning, språkopplæring og arbeidserfaring bidrar til å gi asylsøkeren ferdigheter som kan komme til nytte uansett hvilken fremtid hun eller han går i møte.

Fotnoter:

¹ Per 31.08.2008 var det 58 % som fikk avslag i første instans.

² IGCM ble opprettet av FN i 2003.

³ «Return, either temporary or permanent, can bring back human, financial, economic and social capital to developing countries.»

⁴ «Return should assist reconstruction and development in countries of origin rather than hinder it, and must be combined with measures to support the re-integration of returnees»

⁵ «Long term stay in reception centres may lead to 'institutionalization' and loss of personal initiative, aversion to the host society, as well as unnecessary dependency on State care. These effects are detrimental to later integration, as well as to preparation for possible return.»

⁶ «In Norway, there are in principle no barriers against vocational training for asylum seekers. At the same time no efforts are made from the Authorities to provide such training.»

⁷ Midlertidig arbeidstillatelse utstedes etter asylintervjuet er foretatt, der det ikke foreligger tvil om søkerens identitet, og der søkeren ikke skal bortvises.

⁸ En privat virksomhet som tilbyr tjenester rettet mot flyktninger, innvandrere og asylmottakere (www.hero.no)

⁹ «There is no national plan as to what return-related education should focus on.»

¹⁰ «Migration agencies might, therefore, pay attention to the skills that are most in demand in sending countries, as much as those that will enable migrants to work abroad, and devise ways for migrants to access that information and training. (Sabates-Wheeler, Natali and Taylor 2008:18)

¹¹ «Educational programmes help focus and structure the daily lives of asylum seekers, reduce stress and broaden their social networks while in exile. Such programmes can consist of self-contained short-term courses in order to secure a tangible gain even if the education is unexpectedly interrupted. Enhanced skills would help the Afghans reintegrate more easily if they return and might prepare them better for the Afghan job market. Likewise, training would help integration in Norway for those granted asylum.»

¹² «Training programmes should be provided from the time of arrival in Norway, or at the very least after the initial rejection of asylum. Offering brief training courses just prior to returning would have a much more limited impact.»

¹³ «With time, the number of asylum-seekers that slide from being motivated for integration in Sweden or return to a position marked by passivity ... in other words it states that there will be a shift among the applicants from being active to passive ... after a final decision the individuals will have a hard time starting the process of integration or return.»

¹⁴ «In order to ensure that return policy retains its compelling force, municipalities will then have to limit the assistance they provide to the bare minimum necessary to avoid socially unacceptable situations (in particular, minors living on the street).»

¹⁵ «Most of the removal policies currently implemented by European states share a lack of concern for the long-term fate of those whose asylum applications have been unsuccessful.»

Retur til Nord-Irak:

Utfordringer ved reintegrering

▼ Lekende barn i Halabje, Nord-Irak

Tilbakevending av flyktninger er en viktig del av fredsbygging. Det kan bidra med nødvendige menneskelige ressurser og sosial kapital til migrantens hjemland. Men selv om det snakkes mye om retur og repatriering av flyktninger i internasjonale fora, er frivillig retur ikke problemfritt. I de kurdiske områdene i Irak ser vi at selv om returnerte migranter føler at de har mye å bidra med i hjemlandet så kan sosiale og politiske strukturer hindre dem i å reintegrere.

Muligheter for reintegrering avhenger av hvem som returnerer, omstendighetene rundt retur og hvor mottagelige den lokale befolkningen er for de som returnerer. I denne artikkelen vil jeg diskutere hjemvending av irakiske kurdere til nord-Irak og utfordringene de møter. Jeg ønsker å rette oppmerksomheten mot hva som skjer etter retur og finne ut av hvilke faktorer som kan tilrettelegge for reintegrering på sikt. Hovedpoenget er å se på hvordan diasporagrupper kan gjenoppta medlemskap i en stat eller region som de har flyktet fra (Rogge 1989, 187).

Fra flyktninger til «hjemvendte fra diasporaen» Den irakisk-kurdiske diasporaen er del av en større sosiopolitisk gruppe som emigrerte fra flere stater (Irak, Tyrkia, Iran og Syria), med en felles nasjonalistisk plattform og særegen etnisk identitet (Natali, 2007:197). Trans-kurdisk nasjonalisme har blitt en underliggende komponent i diasporaens erfaringer og påvirker stadig identitetsspørsmål og deltagelse i både verts- og opprinnelsesland.

Den irakisk-kurdiske diasporaen har også en særegen migrasjonshistorie som preger dens forhold og forventninger til hjemlandet. Den første emigrasjonsbølgen fant sted på 1960-tallet, da grupper med irakisk-kurdiske studenter flyttet til Europa og USA. Men den andre utflytterstrømmen

på 1970 og 80-tallet var viktigere. Dette var politisk aktive og høyt utdannede migranter som flyktet fra Iran-Irak krigen. Nesten alle hadde kjempet som peshmerga (kurdisk militante) mot Ba'ath regimet og de bar på et ønske om å sikre kurdisk nasjonalisme (Kurdayeti), selvbestemmelsesrett eller selvstyre. Disse migrantenes erfaringer fra hjemlandet var også preget av tilhørighet og solidaritet med de to største sekulære nasjonalistiske partiene, the Democratic Party of Kurdistan (KDP) og the Patriotic Union of Kurdistan (PUK) og deres respektive ledere, Massoud Barzani og Jela Talabani. Deres identifikasjon og organisering vedvarte i eksil. I tillegg til sterke bånd til hjemlandet hadde denne gruppen en relativt positiv erfaring i eksil. De ble stort sett tatt godt i mot og var velintegrert i vertslandene. Mange ble representanter for det kurdiske miljøet, de var fagutdannede og aktive i organisasjoner og i akademiske miljøer (Natali 2007, 197-200).

Den tredje emigrasjonsbølgen fra irakisk Kurdistan fant sted i kjølvannet av Gulf - krigen i 1991. Denne gruppen skilte seg fra tidligere utvandrere. I motsetning til de første to strømningene besto denne gruppen av lavt utdannede landsbyboere og økonomiske flyktninger. Mange ungdommer flyttet også ut av landet, de hadde utdannelse fra byene og

familiemedlemmer i eksil. Selv om mange av de eldre ungdommene i denne gruppen (i alderen 25-30) husket Saddam Husseins regime, tvangsforflytning, den brutale al-Anfal kampanjen, var deres innstilling, i likhet med de yngre ungdommene (i alderen 15-24) preget av hendelser etter 1991. Deres referansepunkt var ikke et undertrykkende regime, men heller økonomisk materialisme, det ineffektive Kurdistan Regional Government (heretter KRG), den kurdiske borgerkrigen (1994-97) og en region med store utfordringer. Denne generasjonens erfaringer, kombinert med en strengere migrasjonspolitikk i vertslandene, utfordret nasjonalistisk tankegang og oppmuntret til kritikk av kurdiske politiske partier i hjemlandet. Flere av utvandrerne valgte en vestlig livsstil eller levde et transnasjonalt liv mellom vertslandet og irakisk Kurdistan.

Det irakisk-kurdiske diaspora samfunnet framstår mer nyansert når en ser på faktorer som utdanningsnivå, kjønn og sosio-økonomisk status. Alle disse faktorene påvirker holdninger, aktiviteter, forventninger og muligheter for reintegrering.

Selv om den største andel av irakiske kurdere fra diasporaen oppholder seg i eksil og mange i denne regionen ønsker seg ut, er det noen som har valgt å vende hjem. Relativt stabile forhold i nord-Irak etter Gulf-krigen, samt ønske om å bidra

til kurdisk nasjonsbygging har fått mange til å vende hjem. Dette er hovedsakelig migranter fra tidligere emigrasjonsbølger; nasjonalister og deres familier. Retur har også vært knyttet til nye muligheter som har oppstått på grunn av at internasjonale bistandsaktører har støttet kurdisk selvstyre og oppfordret til demokratisering og gjenoppbygging. Dette har ført til satsning på infrastruktur som bygging av skoler og sykehus på landsbygda og oppgradering av veiforbindelser (Natali 2009).

Den mest betydningsfulle returstrømmen fant sted i 2003, da Saddam Hussein og hans Ba'ath parti ble styrtet og en føderal stat ble opprettet i Irak. Etter regimeskifte var det relativ stabilitet med satsning på demokratiprosesser. Store bistandsbudsjetter og gjenoppbyggingsbehov viste seg å lokke diasporaen hjem. Det var et stort behov for kvalifisert arbeidskraft i skoler, sykehus og i samfunnet generelt og den irakisk-kurdiske diasporaen (i tillegg til andre kurdiske diaspora grupper) utnyttet denne situasjon. Med forbindelser i internasjonale bistandsorganisasjoner støttet diasporaen opp om menneskerettigheter, utdanningsprosjekter, kvinners rettigheter samt utvikling av media. Hjemvendte irakiske kurdere har også vært aktive i å utvikle privat næringsvirksomhet.

Fremmedgjort i eget hjemland

Med disse mulighetene, samt diasporaens ønske om å gjenoppbygge landet, ville man forvente at hjemvendte diaspora grupper var meget godt reintegrert. Men til tross for at forholdene i hjemlandet var stabile og mange hadde familie og nettverk i irakisk Kurdistan så ser vi at hjemkomst- og reintegreringsprosessen ikke har vært uproblematisk. Mange har blitt fremmedgjort og føler seg illegitime i sitt hjemland. Hvordan kan vi forklare dette fenomenet og hvordan påvirker det muligheten for å overføre erfaring og ferdigheter fra eksil til nord-Irak, med tanke på fredsbygging?

Utfordringene som irakiske kurdere opplever ved retur er et uforutsett utfall av

en manglende strategi for reintegrering, sosiopolitiske strukturer, uvilje blant lokalbefolkningen og økonomiske forhold som har formet regionen i mer enn ti år, spesielt siden 2003. Selv om nord-Irak har blitt en destinasjon for returnerende migranter, har myndighetene ikke fastsatt en offisiell strategi eller mekanisme for å sørge for full reintegrering av disse gruppene. Offisielt har returnerte kurdiske irakere med Irakisk statsborgerskap tilgang til alle de samme rettighetene og privilegiene som deres medborgere. Kurdiske irakere med utenlandsk pass er også velkomne og blir registrert av myndighetene. KRG tilbyr bosettings-, - og arbeidstillatelse til denne gruppen slik den gjør til alle andre utenlandske besøkende.

Til tross for at de formelt sett har rettigheter til bosetting og arbeid ser vi at hovedandelen av de som vender hjem ikke mottar støtte til utdanning, arbeid eller integrering. Det finnes ingen offisiell strategi for å sysselsette og reintegrere de som returnerer. Arbeidserfaring får man som oftest på uoffisielt vis, gjennom politiske partier eller personlige kontakter. Dette bidrar til å styrke et arbeidsmarked preget av nepotisme og vennetjenester. Dette systemet, wasta, er dypt forankret i det kurdiske samfunnet og det fortsetter å prege dagens samfunn i nord-Irak. Hovedandelen av de hjemvendte mangler de nødvendige forbindelsene og har som følge av dette vanskeligheter med å etablere seg, og å finne bolig og arbeid. Dette fører til skuffelse, fremmedgjøring og for mange en beslutning om igjen å forlate regionen.

Fremmedgjøring er også et symptom på en grunnleggende krise som reflekterer motsetninger mellom modernisering (fremmet av aktivister blant diasporaen) og tradisjonelle sosioøkonomiske strukturer, som anser endring som en trussel mot deres autoritet (Flacks, 1971, 6). Grensen mellom inkludering og ekskludering blir tydelig i skillet mellom de hjemvendte som blir kalt "utlendinger" og de kurderne som ikke forlot regionen. Følelsen av ikke å høre hjemme blir forsterket av kritikk og kommentarer rettet mot de hjemvendtes utilstrekkelige

mestring av det kurdiske språket. Hjemvendte kvinner er spesielt utsatt for de sosialt konservative normene som et patriarkalsk kurdisk samfunn er preget av.

Forventninger til hjemkomsten

Forskning viser at returnerte flyktninger verden over ofte føler en form for kulturell differensiering når de returnerer til sitt hjemland etter flere år i eksil. Men følelsen av å være fremmedgjort for en migrant skiller seg fra erfaringene til en flyktning som har bodd i en isolert flyktningleir. Erfaringer i eksil former forventninger og en migrant fra diasporaen vil ha forventninger om å beholde eller øke sin livskvalitet ved retur, mens en hjemvendt flyktning fra en flyktningleir vil ikke nødvendigvis ha slike forventninger. Tanken om forventninger er meget viktig i forhold til returprosessen. Hjemvendte fra diasporaen blir ofte skuffet over de lave lønningene i irakisk Kurdistan, lave livskvalitet og mangelen på utdannings- og arbeidsmuligheter. En hjemvendt migrant som jobbet i en høy stilling for myndighetene sa:

"Da jeg bestemte meg for å returnere måtte jeg først kartlegge lønnsnivået og boforholdene. Jeg kunne ikke ankomme uten å vite noe, slik som jeg gjorde da jeg dro til USA, for da hadde jeg blitt skuffet. De som returnerer fra diasporaen har falske forhåpninger i forhold til hva de kan få økonomisk. Noen fortjener ikke goder fordi de ikke er kvalifiserte, dette sender signaler om diskriminering og sjalusi til andre som er kvalifisert"

I tillegg til dette har de hjemvendte ofte erfaringer fra andre skolesystem og de har annen kunnskap enn den lokale befolkningen som ikke reiste ut. Dette kan føre til frustrasjon over den lave standarden på skolesystemet eller når utenlandske kvalifikasjoner ikke blir anerkjent. Hjemvendte må "bevise" sine kvalifikasjoner ved å oversette dokumentene og få det godkjent av myndighetene.

Lokalbefolkningen som ikke har forlatt Nord-Irak er klar over de mange mulighetene som de hjemvendte har

hatt i utlandet. Dette gjelder spesielt ungdommene, som har vært eksponert for vestlige verdier gjennom medier mv. Nesten alle kurdiske familier har et familiemedlem som dro til Europa, Nord-Amerika eller Australia og de kjenner til de gode utdannings- og arbeidsmulighetene migrantene har hatt. De er samtidig bevisst svakhetene i sitt eget system. Som et resultat blir høyt utdannede hjemvendte migranter ofte mistenkeliggjort. Lokalbefolkningen er klar over de mange privilegiene som migranten har hatt og stiller spørsmål ved han/hennes avgjørelse om å returnere, som de anser for å være motivert av økonomiske hensyn og dermed, tilgang til flere privilegier.

Diasporagrupper har også ulik forståelse av lokalbefolkningens nasjonalisme. Dette har blitt en annen kilde til frustrasjon og har utfordret reintegreringsprosesser. De fleste irakiske kurdere føler ingen forpliktelse til det nasjonale prosjektet og er ikke like patriotiske som de hjemvendte. Dette påvirker deres engasjement, samt deres vilje til å hjelpe utenforstående på vegne av den kurdiske nasjon. Istedenfor, eller parallelt med, nasjonalisme, er mange lokale kurdere opptatt av økonomisk materialisme; å ha god inntekt, å sikre grunnbehov og personlig profitt. Deres mentalitet og oppførsel er også forankret i den lokale velferdsstrukturen som undergraver personlig ansvar i forhold til avgjørelser og handlinger.

Frykt og mistenksomhet

Lokalbefolkningens mottakelighet ovenfor de hjemvendte er også farget av den historiske arven fra det tyranniske Ba'ath regimet som fostret frykt og mistenksomhet i det kurdiske samfunnet. Denne arven har blitt forsterket av tradisjonelle sosiale strukturer som er basert på endogame relasjoner og sterke lokale og klanidentiteter i regionen. Holdninger til utenforstående, enten de er utlendinger eller hjemvendte kurdere, er ofte preget av mistillit, særlig til å begynne med. Dette hindrer effektiv gjennomføring av utviklings- og fredsbyggingsinitiativer. Mistilliten mot utenforstående har blitt forsterket av folks usikkerhet i dagliglivet som følge

av den ujevne økonomiske utviklingen i Irak etter Saddam. Enorme forskjeller i velstand mellom politiske eliter og resten av befolkningen, nye sosioøkonomiske ulikheter og en politisk kultur preget av "wasta" har trukket oppmerksomheten mot den nye overklassen og deres privilegier, samtidig som det har skapt nye sosiale skiller og fostret en følelse av relativ fattigdom (Leca, 1990, 155).

Andre mener at ansvaret for reintegrering ligger hos de hjemvendte. I følge en kurdisk kvinne som vendte hjem til Kurdiske områder av Irak etter åtte år i USA, har de hjemvendte seg selv å takke på grunn av deres oppførsel. "Du må tilpasse deg den lokale kulturen her. De menneskene som lykkes er de som oppfører seg slik man gjør her" Mange av den eldre generasjonen fra den første og andre utstrømmingen hadde det lettere med å integrere enn den tredje gruppen, som var yngre og mer eksponert for åpne sosiale og politiske systemer over en lengre periode i eksil.

Veien videre

Det er behov for større oppmerksomhet rundt returprosesser. Dette er relevant for både verts- og hjemland, samt internasjonale organisasjoner og de hjemvendte selv. Syv millioner flyktninger vendte hjem på 1990 tallet og mer en 90 prosent av disse gjorde det spontant, uten nevneverdig internasjonal støtte (Stein and Cuny, 1994, 176). I mange retursammenhenger har det vært lite eller ingen koordinering mellom vertslandet og hjemlandet. Fokuset har ofte vært på hjemvendte flyktninger fra leire og opprinnelsesregionen, og ikke på de som vender hjem etter å ha levd i diasporaen i utlandet.

På et *internasjonalt* plan ser vi at støtte etter hjemvending, i form av oppfølging, rehabilitering og reintegreringstiltak, er nødvendig. Dersom man ønsker å utvikle effektive reintegreringsprogrammer er det også behov for økt koordinering mellom vertslandet og hjemlandet. Utenlandske myndigheter og internasjonale aktører bør rette oppmerksomheten mot reintegrering

ved å overføre bistand til tiltak som oppmuntrer til positiv reintegrering og retur av eksilgrupper. Et slikt samarbeid kan ta form av tverrdepartementalt samarbeid mellom utenlandske myndigheter og KRG. Internasjonal økonomisk støtte til returnerende diasporagrupper kan også gi alternative former for legitimitet og anerkjennelse. Dette trenger de hjemvendte for å komme i kontakt med enkeltpersoner, ressurser og arbeid, selv om de ikke har "wasta" i sine hjemland. Internasjonale organisasjoner og bistandsaktører bør rette sin oppmerksomhet mot utdanning, opplæring, kulturell bevissthet og reintegreringsprogrammer på regionalt og lokalt nivå. Egne prosjekter kan bli utviklet for hjemvendte basert på deres særegne omstendigheter og utfordringer, inkludert kvinner som vender hjem og behovet for å legitimere deres tilstedeværelse og aktiviteter (Stein and Cuny, 1994, 182). Bistandsinitiativ kan også legge til rette for at lokale myndigheter spiller en større rolle i repatrieringsprogram. Slike tiltak vil også kunne styrke lokale strukturer.

På *nasjonalt* og *regionalt* nivå burde organer som KRG og lokale myndigheter utvikle helhetlige og offisielle reintegreringsstrategier for hjemvendte. Dette bør gjøres i samordning med internasjonale organisasjoner og bistandsaktører. Ett område som krever oppmerksomhet er rekrutteringsprosedyrer og muligheter på arbeidsmarkedet, spesielt opprettelsen av en jobb- og husbank som kan tilby diaspora grupper informasjon i forkant av retur. Slike tilbud burde drives uavhengig av de politiske partiene, helst av en tredje part, slik at alle former for partiskhet kan unngås.

På det *lokale* plan er det behov for en satsning på kampanjer rettet mot lokalbefolkningen, som ikke har forlatt regionen. Slike kampanjer bør ha som formål å informere og opplyse om de hjemvendte og motarbeide mistillit og sjalusi. Hvis lokalbefolkningen føler seg truet av de hjemvendte bør det introduseres initiativer som tar fatt i disse problemstillingene. KRG kan sette i

◀ Hospitantene Chro og Haje sammen med prosjektleder Christiane i Suleymania

▼ En viktig erfaringsutveksling, møte mellom Denise og hospitantene, Erbil

gang en offentlig informasjonskampanje i radio, tv og aviser som forklarer hvorfor kurdere har vendt hjem og hvorfor det er viktig å ønske de hjemvendte velkommen. Slike tiltak må samkjøres med aktiviteter ledet av internasjonale organisasjoner og i takt med tiltak som tar sikte på å oppmuntre til sosial reform som kan svekke tradisjonelle autoritetsstrukturer og deres ekskluderende praksis. Det kan åpne opp for nye muligheter for den lokale befolkningen og øke deres velferd slik at de ikke føler seg truet av de som vender hjem. Ved å hjelpe lokalbefolkningen til å bearbeide minner fra fortiden, oppmuntre til kosmopolitiske holdninger og å undergrave klantilhørighet, kan man bidra til å bygge et samfunn der mennesker kan bo side om side uten frykt og mistenksomhet. Å bygge sosial tillit vil antagelig kreve mye tid og tålmodighet, men

innsatsen er verdt det. Ingen bærekraftig reintegreringsstrategi kan iverksettes uten denne innsatsen.

Konklusjon Ved å undersøke retur til de kurdiske områdene i Irak ser vi at retur må forstås i lys av lokale strukturer som utfordrer og begrenser full reintegrering av diasporagrupper i deres hjemland. Disse strukturelle begrensningene eksisterer utover sikkerhetshensyn og fokuserer på sosiokulturelle, økonomiske og politiske forhold som former dagliglivet til lokalbefolkningen i denne regionen. Selv med et stabilt politisk system og diasporagrupper som ønsker å vende hjem ser vi at integreringsstrategier i hjemlandet, sosiopolitiske autoritetsstrukturer, lokalbefolkningens holdninger mot hjemvendte samt økonomiske forhold kan

føre til frustrasjon og undergrave tiltak som tar sikte på å gjenoppbygge hjemlandet.

Utenlandske myndigheter, internasjonale organisasjoner og KRG har alle en rolle å spille i å støtte opp om de som vender hjem, som del av fredsbyggingsarbeidet. En mer nyansert og romslig repatrieringspakke bør utvikles. Den burde inneholde økt satsning på opplæringsprogrammer, informasjonskampanjer samt støtte til både hjemvendte og lokale grupper slik at de kan bedre forstå hverandres bekymringer og målsettinger. Vi må i økende grad rette vår oppmerksomhet mot forholdet mellom diasporagrupper og befolkningen i hjemlandet slik at mer realistiske retur- og reintegrerings- tiltak kan bli iverksatt.

Haje Keli

Til Kurdistan for å lære

- en reise i identitet

Hvem bestemmer egentlig hvem du er? Er det kun du som beslutter hvem du er, eller lar du deg påvirke av hvordan andre definerer deg? Jeg var ganske sikker på at jeg visste hvem jeg var da jeg bega meg ut på den tre måneders lange reisen til Kurdistan i Irak. Ikke nok med det, jeg var sikker på at ingen kunne rykke ved mine oppfattelser om hvem jeg var.

Jeg var kurder, kurder fra Irak. Jeg var vokst opp i Norge og jeg skulle nå "hjem" til mine røtter. Jeg forventet å møte et ganske tradisjonelt samfunn som fortsatt opererte med patriarkalske verdigrunnlag. Moderniteten hadde ikke nådd stakkers irakerne. Nettopp på grunn av slike oppfatninger var jeg nokså positivt overrasket over PDA, organisasjonen Chro og jeg skulle hospitere i.

Denne type hospitering har, så vidt jeg vet ikke skjedd før. Ingen har blitt sendt tilbake til Irak for å *hospitere* i en lokal organisasjon før, i hvert fall ikke fra Norge. Personlig så jeg for meg en gjeng med kompetente ansatte som skulle lede meg rundt i den intrikate verden av sivilt samfunn i Nord Irak, og jeg skulle få lære mye av dem samtidig som jeg skulle få muligheten til å fortelle mine irakiske kollegaer hvordan "vi gjør det i Norge".

Våren før vi skulle reise fikk vi besøk av PDAs ledelse, i form av to kurdiske menn med en enorm lidenskap for det de holdt på med. Mitt første møte med Soran og Shabaz var på Norsk Fredssenters kontorer i Oslo, og jeg husker hvor mye de imponerte

meg. Kunnskapen de hadde forbauset meg. Det skyldes nok hvordan jeg oppfattet folk som bodde i Irak; litt nedslitte, trøtte, pengegriske og allment ganske uintelligente. Fordommer ligger ikke alltid hos høyrevridde politikere, men gjerne også i oss selv.

Møtet med PDAs sjefer gav meg nytt håp og ny liv i forventningene for hospitantoppholdet. I løpet av forberedelsestiden i Norge sørget jeg for å være belest, beredt for eventuelle spørsmål de måtte komme med og minnet meg selv hele tiden på å være ydmyk. Hvis Soran og Shabaz skulle være en indikasjon på hvordan resten av staben var, så hadde jeg lite å uroe meg for. Allerede i Oslo fikk jeg velge hva jeg ville jobbe med hos PDA. Da Soran fortalte meg at avdelingen kalt for "*Cultural development*" hadde som hovedoppgave å arrangere seminarer og work-shop med temaer som patriarkalisme, kvinnesyn og kultur ville jeg mer enn gjerne plasseres der.

Etter en 6 timers flytur fra Berlin til Suleymania var Chro og jeg ankommet Irak. Den 1. september 2008 begynte reisen som for alltid endret synet mitt på identitet.

Begeistret over den intense middagssolen gikk jeg mot passkontrollen i Suleymania Airport. Selv om jeg var både sliten og varm så kunne ingenting overskygge spenningen som hadde bygget seg opp i meg. Brått ble jeg avbrutt i min mentale gledesdans da politiet tvilte på om passet mitt virkelig var et ekte pass. Jeg er norsk statsborger og passet viser til dette, både på norsk og engelsk. I luken begynte det å rase spørsmål mot meg om hvor og når jeg var født, om det var første gangen jeg hadde besøkt Irak siden jeg flyktet Norge og hvorfor passet mitt såg så gammel ut. "For noe tull!", sier jeg til Chro på norsk når jeg endelig har fått passet tilbake.. En måned inn i hospiteringen tenkte jeg tilbake på den første dagen i kurdiske Irak, og plasserte det som en av mange "avvisninger" jeg hadde møtt på i mitt såkalte hjemland. Jeg som aldri hadde vært i tvil om at jeg var kurder ble skjøvet vekk som en utlending. Nei nei nei, de *blonde vestlige* er utlendinger, jeg er en av dere. Slik jeg hadde kjempet for nordmennenes godkjenning under hele barndommen, jobbet jeg nå med å få aksept av kurderne. Det hele var så ironisk. De tvilte på identifikasjonspapirene mine, jeg måtte

besøke de lokale myndighetene og søke om midlertidig oppholdstillatelse og jeg ble stadig sjikanert på grunn av mine manglende språkevn. Et aspekt som var skremmende lik hvordan jeg har det i Norge er hvordan jeg konstant måtte forklare meg selv. I Irak måtte jeg "forsvare" den norske kulturen. "Nei, i Norge er det ikke lett for studenter å studere, vi må faktisk jobbe og ta opp lån samt bo i trange og dyre hybler. Vi tjener ikke en formue i Norge, vi betaler faktisk mye skatt for at staten skal ta vare på oss. De fleste nordmenn er ganske greie, de er faktisk ganske like dere". Siste setning får fram like mye tvil hos kurdere som når man sier det til nordmenn.

Det er vel som klisjeen sier, man kan aldri komme hjem igjen. Den kulturen foreldrene mine forlot for snart 16 år siden er borte. Utallige angrep og en varende krig har sørget for at kultur, identitet og fremtidsvisjoner i Irak er ugjenkjennelige for meg. Det er som om tiden har stått stille for oss i diasporaen, vi tenker fortsatt på den kurdiske kampen som et mål, vi drømmer fortsatt nasjonalromantisk over våre kurdiske områder og gråter når vi leser gammel kurdisk poesi. Kurdere i Irak vil ha de nyeste MP3 spillerne, de kuleste telefonene og de hører på alt annet enn

kurdisk musikk. En av mine kollegaer satte på sin favoritt cd, britisk jazz. Vi utenfor Irak er fossilene, vi er utdaterte i forhold til kurderne som ble igjen. Den yngre generasjonen i diasporaen har det verst. Moren min kan i alle fall språket godt nok til å ikke bli diskriminert når hun er der. Vennene jeg fikk der lo av meg da jeg snakket om den kurdiske kampen, og at den ikke var vunnet. "Ja det er kurdernes egen skyld, vær så snill å slutt å snakk som en gammel soldat fra 70 tallet."

På et seminar ble jeg fortalt hvor lett det var å se at jeg hadde vokst opp i "Vesten". Kroppsspråket mitt avslørte det, sa de. For det er det som gjelder hele tiden, å ikke bli avslørt som en outsider fordi man vil passe inn. Det samme gjelder i Norge. Her skal jeg skjule at jeg er fremmedkulturell, og i Irak skulle jeg prøve å skjule at jeg har bodd i Vesten. Likevel så våknet jeg en dag og innså noe veldig befriende.

Gjennombruddet kom da jeg begynte nettopp å linke mine opplevelser fra Irak til mine opplevelser som flyktning i Norge. Hva hadde nordmenn og irakere til felles? Jo, de er begge urolige for å slippe inn det ukjente. Det ukjente kan enten true deres eksisterende kultur eller ta fra dem noe de

verdsetter. Når "vertene" forstår at jeg vil verken ta eller ødelegge, men passe inn, så kan de kanskje rive ned veggene mellom oss. Nå prøvde jeg å passe inn på en annen måte. Jeg skulle ikke komprimere meg selv eller skjule sider ved meg, men forklare hvorfor jeg har kommet tilbake til kurdiske Irak. At jeg vil først og fremst lære og å oppleve. Min identitetsoppfattelse ble rykket ved, den ble rykket helt ned til kjernen. Alle mine svart- hvite oppfattelser av menneskene i Irak, av kulturen og av arbeidet de gjør ble dekket med utallige lag av grått. Ingenting ved norsk kultur er statisk. Hvorfor trodde jeg at det skulle være annerledes i Irak?

Mange prøvde å fortelle meg at jeg ikke var en kurder lengre, slik mange i Norge prøver å fortelle meg at jeg ikke er nordmann. Likevel var det mange som godtok at jeg ikke var helt som dem, men at jeg fortsatt kunne berike livene deres slik de hadde beriket mitt.

Så ja, jeg mener at vi lar andre være med å bestemme hvem vi er, men identitet er ikke skrevet i stein. Den endres hele tiden. Greit, la gå; så er jeg kanskje ikke en tradisjonell nordmann eller kurder, men hvem vil egentlig være tradisjonell? Ikke jeg. Ikke lenger i alle fall.

◀ Haje og Chro med sine kolleger fra PDA i Erbil

Chro Borhan

Med motivasjon som drivkraft

- tanker om retur og tilbakevending fra en norsk-kurder

*Jeg er for evig mine foreldre takknemlig for at de valgte å flykte fra hjemlandet. Det er den største gaven jeg har fått. Men det er også en av de mest motsetningsfylte og største belastningene jeg har måttet bære på. Det har satt store spor på min identitet. **Hvem ville jeg vært dersom jeg aldri dro derfra?** Det å måtte vokse opp i et annet land blant **fremmede** nordmenn, lære seg et språk som man ikke snakket hjemme med sine foreldre, det å måtte opprettholde en fasade mellom to kulturer, var vanskelig nok. Etter hvert oppdaget jeg at paradoksalt nok så var jeg den fremmede blant nordmenn, jeg følte meg annerledes. Selv i en voksen alder og med norsk statsborgerskap, klarte jeg ikke å løse identitetskrisen.*

Den saken ble først oppklart da jeg dro på besøk til Kurdistan (Irakiske delen), mitt fødeland. I dag kan jeg med stolthet si, ja, jeg er norsk- kurder som klarer å balansere mellom to kulturer. Og med en verdensborger innstilling, føles hele verden som hjem. Men *returnere hjem dit jeg kom fra*, er nok vanskelig fordi det hjemmet ikke lenger eksisterer. De gangene jeg er i Kurdistan kan jeg alltid velge å forlate alt når ting blir litt for vanskelig. Det kan ikke lokalbeboere, selv når det regner bomber over deres hjem.

Mange personer i diasporaen ønsker å bidra med utvikling i hjemlandet sitt, og er aktive i gjenoppbyggingen av tidligere konfliktområder. Alle jobber på hver sin måte, og noen velger å heller jobbe med

saken fra det nye oppholdslandet. Etter inngrep i både Irak og Afghanistan, har flere millioner flyktninger returnert tilbake med et håp om å vende hjem. Men hvor er det blitt av hjemmene deres?

Det slo meg først da jeg reiste til Kurdistan, at det å vende tilbake er slett ikke lett. Selv om man med de beste intensjoner ønsker å bidra med en positiv endring i et land som har lidd under det totalitære Baath-regimet, møter man utfordringer man ikke trodde kunne oppstå. I begynnelsen, var det for meg ikke lett å forstå alle de skeptiske blikkene fra lokalbefolkningen. *Du er ikke herfra, du forstår ikke det som skjer her, du kan ikke endre noe. Du valgte å flykte, vi ble igjen og måtte tåle alt. Du kan dra vekk når du vil.* Å komme med argumenter som, *jeg er også*

kurder, hjalp lite. Så klart finnes det mange som også ønsker folk velkommen tilbake, delvis på grunn av kunnskapen de bringer med seg, men også den unike muligheten til å ha en samtale med en person som har opplevd verden utenfor landets grenser. Å være et såpass innelukket land, med fullstendig mangel på internasjonal stimuli, det gjør noe med et folk. Tenke seg at det finnes flere tusen personer som aldri har reist utenfor fødestedet sitt, selv om det også finnes mange andre tusener som har flyktet og krysset mange landegrenser.

Hjemlandet har forandret seg over tid, men det samme har personer i eksil gjort. Mitt inntrykk var at lokalbefolkningen anser de som returnerer som trussel mot deres livsgrunnlag, mot verdier og mot

maktstrukturer. Muligens kan de være redd for at de returnerte skal overta *hele sjappa*. Det gjør det enda vanskeligere å reintegreres i et såpass motstandsdyktig samfunn. Men først og fremst tror jeg frykten ligger i kampen om overlevelse, kampen om jobber. Noe av reintegreringen handler om å skaffe seg en jobb. Slik sett klarer man å etablere seg igjen på en fullverdig måte. Å vandre i Kurdistans gater etter å ha oppholdt seg i utlandet i mange år, uten noe livsoppholdsgrunnlag, blir man avhengig av andre folks hjelp. Fra at man en dag var den eneste med et inntektsgrunnlag til slekta, så blir man den avhengige. Dette får returnerte til å føle seg hjelpesløse og ikke som fullverdige borgere. Nei, ikke engang fullverdige mennesker.

Vi har et ansvar ovenfor mennesker som returnerer til sitt hjemland, flyktninger som selv velger det eller de som blir tvangsreturnert. Selv om jeg sterkt står på mitt og er prinsipielt imot tvangsretur, så jobber realiteten imot meg. Norge bør sette opp programmer fullpakket med motivasjon for de som *skal tilbake dit de kom fra*.

Før retur bør det holdes kurs om fred, dialog og demokratiutvikling, dermed kan de personene få en økt kompetanse og et sterkere ønske om å bidra med noe ekstra i hjemlandet. De kan bli forbilder for hva

et demokrati innebærer. Derne er kurs i både dataopplæring og engelsk veldig nyttig, i og med at slike land trenger denne kompetansen. Reintegreringsprogrammet i hjemlandet bør innholde en brukbar jobb, sterk oppfølging av de returnerte og andre former for hjelpende hender. Freds- og dialogarbeid i Kurdistans kontekst utført av de returnerte, og finansiert av norske midler, vil kunne gå under kategorien *bistandsarbeid*. Slik kan returnerte bidra til å innføre demokrati innenfra.

Reintegrering er vellykket først når de returnerte føler de er til nytte i sitt hjemland utover det å kun eksistere der. Da blir distansen mellom de returnerte og lokalbefolkningen mindre. De kan bli forbilder for andre. Og etterhvert blir kanskje ikke primær målet til mange unge gjennomført, nemlig å flykte. Ved å skape håp gjennom forbilder og demokrati i praksis kan en påvirke andre unge til å ønske å bli framfor å realisere drømmen om å flykte.

Bistand, demokratioppblomstring innenfra, styrke flyktningers ressurser og kompetanse, alt dette bør bli nøkkelord som kan ligge til grunn for den norske flyktning-, retur- og reintegreringspolitikken. Jeg ønsker ikke at Norge skal fungere kun som en fredsnasjon i navnet, men også i handlinger. Jeg håper

dermed at vi klarer å skape en annerledes og mer humanistisk realitet for flyktninger som returnerer, en vi alle kan respektere og leve med.

Som norsk statsborger kan jeg ikke lenger bli rammet av tvangsretur. Jeg kan frivillig velge å jobbe for samfunns- og demokratiutvikling i Kurdistan. I Norge blir man oppdratt til å ønske å bidra med positive endringer, både innenriks, og i krigsrammede land. Mange har spurt meg hvorfor, og jeg har alltid gitt tvetydige svar fordi jeg selv var usikker. Og det beste svaret jeg kan gi nå er: *Jeg må forsøke å bo i Kurdistan fordi jeg føler jeg går glipp av noe dersom jeg lar vær*.

Jeg er fullstendig overbevist om at dersom jeg lar være å i hvert fall forsøke å bo og jobbe en stund i fødelandet, så går jeg glipp av noe som jeg kommer til å angre på resten av livet. Det er ikke sikkert jeg kommer til å mestre det, men forsøket er verdt mye for meg. For meg er det et spørsmål om tidspunkt, midler og hvordan jeg skal klare å gjennomføre det. Dette er en av mine livsmål, men det gjør meg ikke mindre norsk, og heller ikke mer kurder av den grunn. Det er bare norsk-kurdiske meg som håper.

▲ Fardosa på seminar på Lillehammer

▲ Dastan, Chro og Hanin deler sine idéer

Erik Cleven, Purdue University, Indiana, USA

Nye retninger for fredsarbeid:

Fra fredsprotest til konflikttransformasjon

*Det kan være mer fruktbart å arbeide med menneskelige relasjoner,
i nettverk og lokale institusjoner enn et ensidig fokus på løsninger.*

▼ Transformasjon krever mot til å prøve noe nytt - fra sommersamling i studentnettverk for flyktninger på Nansenskolen

I denne artikkelen vil jeg skissere noen nye retninger for fredsarbeid basert på det jeg har lært de siste 10-15 årene som jeg har jobbet med konflikt. Eksempelene er hentet fra tre organisasjoner som jeg kjenner godt. Jeg vil forsøke å vise at det som har gjort prosjektene til disse organisasjonene spesielt vellykket er et fokus på menneskelige relasjoner, særlig i nettverk og lokale institusjoner, heller enn et fokus på å finne løsninger. I transformativ mekling er det også menneskelige relasjoner som er brukt spesielt i forhold til personlige konflikter. Det kan være fruktbart å utvikle den konfliktforståelsen som transformativ mekling bygger på til også å gjelde i situasjoner der det har vært politiske og etniske konflikter. I denne artikkelen vil jeg begynne med å trekke opp noen linjer fra de siste tiårs arbeid for fred, og så vise hva som kjennetegner disse nye tilnærmingene og hva de kan bidra med for å skape fred. Med dette vil jeg dermed anerkjenne det viktige arbeide for fred som Norsk Fredssenter har vært en del av siden 1980-tallet og hvordan jeg tror dette arbeidet vil kunne utvikles videre.

Protest for fred Det er tre arenaer hvor arbeid for fred har vært utført de siste tiårene. Den første er protestbevegelsen for fred. Denne bevegelsen har bestått av mange organisasjoner på grasrota som har jobbet for nedrustning og mot ny militærteknologi og alle slags atomvåpen. Den er særlig inspirert av Gandhis ikke-volds filosofi og har ofte inkludert sivil ulydighet som metode. Kvinnene som protesterte ved Greenham Common i England på 80-tallet, de store togene organisert av Nei til atomvåpen og de mange yrkesgruppene for fred er eksempler på denne retningen. Det som kjennetegner denne arenaen for fredsarbeid er at de som er med tar klar stilling i samfunnsspørsmål og er en del av en konflikt for å skape sosial og politisk endring. Fredsarbeiderne er med andre ord ikke nøytrale. Mange av Norsk Fredssenters opprinnelige medlemsorganisasjoner hørte til i denne bevegelsen, selv om fredssenteret var grunnlagt på en bredere visjon som også inkluderte menneskerettigheter og utvikling.

Utvikling og fred Den andre arenaen hvor fredsarbeid har foregått er innenfor utviklingsarbeid. Riktignok har fokuset vært på folks levekår, på å gjøre slutt på fattigdom og hjelpe de menneskene som har minst i verden. Men tanken med dette arbeidet har nok også vært å skape grunnlaget for fred. Det er flere forskere som har ment at konflikter i verden har sitt opphav i frustrasjoner og aggresjon som springer ut av mangel på grunnleggende behov som mat og hus. ¹ På samme måte som protestbevegelsene er de som arbeider for utvikling ikke nøytrale. De søker en grunnleggende endring i de globale samfunnsforholdene, men i motsetning til fredsdemonstrantene er ikke utviklingsarbeiderne på barrikadene, men arbeider isteden over lang tid, mer i det stille.

Konfliktløsning Den tredje arenaen for fredsarbeid er innen konfliktløsning. Konfliktløsning har sine røtter i sosialpsykologien og bygger på arbeid med forhandling og mekling. Tradisjonelt har målet for konfliktløsning vært å forhandle fram enighet der det er konflikt. Konfliktløseren er nøytral, hun tar ikke stilling i spørsmålene det er konflikt om og står heller ikke på barrikadene og kjemper. Kompromiss er en viktig verdi. Måten enighet har vært søkt oppnådd i konfliktløsningsfaget har vært ved å hjelpe partene i konflikt å omdefinere posisjonene deres til følelser og behov. Tanken er at bare partene kunne se hvilke behov konflikten springer ut av, så vil de se at det er mulig å finne løsninger som ivaretar begge parter egentlige interesser.

Fra fredsprotest til fredsbygging

Fra begynnelsen av 90-tallet og fram til idag har det vært en dreining fra fredsprotest til fredsbygging. Med den kalde krigens slutt har det blusset opp nye konflikter fra Tsjetsjenia, til det tidligere Jugoslavia, til Somalia, Rwanda, Burundi, Kongo, til Indonesia og mange andre steder. Fokuset for fredsarbeid skiftet da også nødvendigvis fra protester

mot de enorme atomvåpenarsenalene til supermaktene til å arbeide for fred i disse brutale og ødeleggende konfliktene. Dette stilte fredsorganisasjonene overfor nye utfordringer, men førte også til at de tre retningene beskrevet ovenfor har kommet sammen i det jeg vil kalle fredsbygging. Fredsbygging kombinerer arbeid med konflikt med utviklingsarbeid. Det har også blitt en prioritet for både individuelle stater samt internasjonale organisasjoner som OSSE og EU. Jeg vil gjerne presentere tre prosjekter hvor denne type fredsbygging har vært praktisert og utviklet, men først vil jeg foreta to digresjoner. Den første handler om utviklingen av transformativ mekling, den andre hvordan vi skal forstå etnisk konflikt. Det vil gjøre det lettere å forstå hvorfor de tre prosjektene jeg presenterer har bidratt på originale og effektive måter til fredsarbeid og hvorfor jeg tror de viser vei til en ny type fredsarbeid som vil være spesielt lovende i dagens verden.

Transformativ mekling

I meklingsfaget skjedde det en slags revolusjon på midten av 90-tallet, med utviklingen av en ny retning innen mekling kalt transformativ mekling. Denne retningen innen mekling bygger på en annen forståelse av konflikt enn den som var vanlig i konfliktløsningsfaget tidligere og søker å ivareta de egentlige verdiene til meklingen på en annen måte. Transformativ mekling fikk sin start i USA med utgivelsen av boken *The Promise of Mediation* av Joseph Folger og Robert Bush i 1994. ² De så at mens meklere verdsatte upartiskhet og partenes egne vurderinger og rett til å bestemme utfallet av konflikter, så var det meklerne faktisk gjorde i strid med disse verdiene. Ofte var dette fordi de var under press til å løse konflikter fordi suksess ble målt ved antall avtaler undertegnet. ³ Omdefineringen av partenes konflikter til følelser og behov ble av Folger og Bush sett på som dominerende adferd på vegne av meklerne overfor mennesker i konflikt som var i en posisjon kjennetegnet ved svakhet og forvirring. Dermed lot parter seg ofte lede til løsninger de egentlig ikke ville ha. Meklerens metoder presset løsninger

på folk og ga ikke høyde for at det å bryte forhandlingen og si at man ikke ville ha en løsning også kunne være akseptabelt.

Partene definerer konflikten selv

Folger og Bush la fram en annen modell for å forstå konflikt (se figure 1). I denne modellen antar man ikke nødvendigvis at det er utilfredsstilte behov som er grunnlaget for konflikten. Isteden lar man det spørsmålet være åpent og lar partene definere det konflikten grunner i. Dermed mekler man ikke sak, så mye som relasjon. I konflikt ser man at mennesker er i en stilling hvor de opplever svakhet og uklarhet eller forvirring. Målet til mekleren er da ikke å mekle fram et kompromiss eller en avtale, men å støtte folk i en transformasjon mot styrke, klarhet og sammenheng med andre. Man presser ikke dette fram, men hjelper parter å høre sin egen stemme og andres stemme slik at de selv kan finne ut hva de vil gjøre med konflikten.

Det er ikke sett på som et nederlag at en mekling blir avbrutt uten en avtale, så lenge dette skjer fra en posisjon av styrke og klarhet fra partenes side. For å oppsummere kan man si at transformativ mekling bygger på følgende punkter:

- Målet er ikke enighet, men partenes evne til å ta egne valg.
- Man mekler relasjonen mellom partene,
- Partenes egne ønsker følges alltid.
- Meklerens rolle er å støtte, men ikke presse partene i å finne klarhet og styrke.

På engelsk blir dette oppsummert i to ord: “empowerment” og “recognition”, dvs myndiggjørelse og anerkjennelse av den andre. Det første har med selvet å gjøre, det andre med medmennesket. Denne type mekling har vært brukt med stort hell i interpersonlige konflikter og de siste par årene har en gruppe organisert av Institute for the Study of Conflict Transformation i USA arbeidet med å tilpasse denne modellen til politiske og etniske konflikter.⁴

Politisk manipulering og etnisk

konflikt Det er vanlig å anta at etniske konflikter som i det tidligere Jugoslavia er et resultat av at folk har forskjellige og

uforsonlige identiteter. I denne forståelsen klarte Tito å holde fred i Jugoslavia ved å holde lokket nede på en etnisk trykkoker som eksploderte i det lokket ble tatt av. Folk fra forskjellige etniske grupper kan ikke leve sammen, og så snart muligheten er der vil de støte sammen i konflikt og vold grunnet i et århundre langt hat. Denne forståelsen har blitt popularisert av forfattere som Robert Kaplan og er den mange journalister arbeider ut fra.⁵

Hvis denne forståelsen av etnisk konflikt stemmer er det ikke så mye man kan gjøre i forhold til fredsbygging. Men denne forståelsen stemmer dårlig overens med mine egne erfaringer fra Balkan og andre konfliktområder. Den er heller ikke støttet av forskning på etnisk konflikt. Det er altfor mange mennesker jeg har truffet fra Balkan, Somalia og andre deler av Afrika som sier at før krigen kom visste de ikke hvilken etniske gruppe de tilhørte. Eller deres identitet var kompleks i den forstand at de kom fra et blandingssekteskap hvor det ikke var noe enkelt svar på spørsmålet “hvem er du”? Men da krigen kom var de nødt til å ta stilling til dette spørsmålet. For mange var det å ha riktig svar på dette spørsmålet et spørsmål om liv og død.

V.P. Gagnon gir en annen måte å forstå disse “etniske” konfliktene på.⁶ Han viser at istedenfor etnisk mobilisering handler det egentlig om demobilisering av folket gjennom vold. Da kommunismen falt krevde mennesker i hele Øst-Europa liberale reformer både av økonomien og demokratiske institusjoner. Dette truet de gamle kommunistene som satt med makten og noen av dem svarte med å demobilisere folket gjennom bruk av vold. Noe som sikret at en politikk basert på liberale demokratiske verdier ble byttet ut med en politikk basert på etnisitet. Dermed er ikke volden på Balkan resultat av århundre langt hat, men av mye nyere politisk manipulering fra eliter. Etniske skillelinjer har ikke forårsaket volden, men er et resultat av volden. Dette har også sikret at gamle ledere har beholdt maktposisjoner. Det betyr også at hele Balkan er preget av delte samfunn. Men samtidig betyr det at

det er mye større håp om å kunne endre på denne tilstanden enn det ville vært hvis polariseringen vi ser idag var et resultat av århundrelangt hat. Som vi skal se kan det å skape nye relasjoner, og det å snakke om disse relasjonene og hva de betyr, endre situasjonen på en fundamental måte.

Etnisk delte samfunn er resultat av kriger

Charles Tilly beskriver fire elementer som kjennetegner identitet.⁷ Det første er at politiske identiteter er kollektive og relasjonelle. Det andre er at disse identitetene endrer seg når politiske nettverk, muligheter og strategier skifter. Det tredje elementet som kjennetegner identitet er at de består av narrativer om grensene som skiller “oss” og “dem”. Disse narrativene handler om grensene og hvordan de oppsto. Det fjerde elementet handler om den legitimering som disse narrativene gir. De både begrenser og gir mulighet for kollektiv handling av dem som har en felles identitet. Alexander Wendt sier at mennesker har ingen identitet forut for deres relasjoner til andre. Isteden oppstår identiteter i det vi deltar i handlinger som har kollektiv mening.⁸ Konklusjonen her er at etnisk delte samfunn er resultatet av kriger, ikke årsaken. Selv om identiteter kan være relativt stabile så er det ikke umulig å endre dem. Og det er relasjoner som er vesentlige både i måten identiteter oppstår og måten de endrer seg på.

De retningene jeg nå har skissert - en syntese av utvikling og konfliktløsning, en transformativ forståelse av mekling og forståelsen av at det ikke er etnisitet som er årsaken til konflikter, men politisk manipulering som resulterer i polarisering og delte samfunn - har kommet sammen i tre prosjekter jeg har lyst til å si mere om. Disse prosjektene er Kvekerhjelps prosjekt “Change Agent Peace Program” i sentral Afrika, Nansen Dialogs arbeid på Vest-Balkan og Norsk Fredssenters arbeid med unge flyktninger i Norge.

Jeg vil gjerne presisere at de som har utviklet disse tre prosjektene ikke har hatt transformativ mekling i tankene da de gjorde dette. De har heller ikke

nødvendigvis delt den forståelsen av etnisk konflikt jeg nå har skissert. At jeg ser disse i sammenheng er mitt ansvar og jeg gjør det mest for å lage en ramme som gjør arbeidet mer forståelig, og fordi jeg mener dette er en fruktbar tilnærming til konflikt. Kvekerhjelps fredsarbeid i Afrika er inspirert direkte av tidligere arbeid for utvikling gjennom Change Agent-programmet til Kvekerhjelp i Uganda. Dette er et program som lærer opp folk i lokalsamfunn til å bli forandringsagenter. De kan finne gode løsninger på lokale utfordringer uten å være avhengig av utenlandsk teknologi eller store pengesummer. Prosjektet har til nå utdannet over to tusen forandringsagenter som utgjør et nettverk som har hatt stor innflytelse i deres egne samfunn. På midten av nittitallet kom ideen om å overføre denne tankegangen også til fredsarbeid. Hvorfor ikke utdanne forandringsagenter som kan ta initiativ til å jobbe for fred i deres egne samfunn? Denne ideen ble starten på Change Agent Peace Program (CAPP). Istedenfor å lage en ny organisasjon ble dette arbeidet organisert gjennom allerede eksisterende organisasjoner, i dette tilfellet kvekerkirkene i Rwanda, Burundi og Kongo. I Afrika er kirkene mye mer enn bare religiøse organisasjoner. De fungerer som viktige sosiale institusjoner hvor folk dyrker grønnsaker, får barnepass og koordinerer dugnadsarbeid osv. Kirkene (ikke bare kvekerkirkene) er som nav i lokalsamfunn hvor alle eikene er relasjoner. CAPP har fått igang dialog mellom kvinner som er enker etter folkemordet i Rwanda og kvinner som er gift med drapsmennene om reintegrering av disse mennene i deres lokalsamfunn; fredskomiteer i Burundi har fått væpnede grupper til å trekke seg ut av hele områder. I mange tilfeller har dialogen mellom forskjellige grupper også ført til felles fokus på utviklingsspørsmål. Noe av det mest originale med dette prosjektet er at det er organisert gjennom allerede eksisterende formelle og uformelle nettverk, dvs. lokale institusjoner.

Det andre prosjektet er Nansen Dialog. Nansen-prosjektet startet i 1995 med å invitere unge mennesker fra Bosnia og Herzegovina til Nansenskolen for

dialog. De første seminarene besto av 12-15 unge mennesker. I tillegg til å diskutere det deltakerne var opptatt av, lærte de om demokrati, konfliktløsning og menneskerettigheter. Etterhvert kom deltakere fra hele det tidligere Jugoslavia med unntak av Slovenia. De som arbeidet med prosjektet på Nansenskolen holdt kontakt med deltakerne etter at de reiste hjem, men noe mer oppfølging i regionen enn det var det ikke til å begynne med. Deltakerne ville noe mer. Først ble dialogsentre opprettet i Pristina og senere i til sammen ti forskjellige byer.⁹ Til å begynne med var mange av kursene kopier av det tidligere deltakere, som nå jobbet på sentrene, hadde opplevd selv på Nansenskolen. Deltakerne var unge studenter som ble rekruttert gjennom nettverkene til ansatte på senterene. Etterhvert som sentrene ble mer anerkjent for sitt arbeid fikk de tilgang til folk i mer innflytelsesrike posisjoner. Kurs ble også lagt opp mer etter de behovene spesielle grupper med deltakere hadde. Istedenfor enkeltpersoner fra helt forskjellige steder på Balkan, og kanskje bare en fra hver by som var representert, så jobbet sentrene nå med lokale institusjoner. For eksempel en skole i en by eller en kommune med både lokalpolitikere og administrasjon. Lokale institusjoner er spesielle fordi de binder sammen nettverk av mennesker i lokalsamfunn på en helt spesiell måte. En skole binder sammen foreldre, barn, lærere, kommunepolitikere og administratorer, såvel som regionale eller nasjonale utdanningsmyndigheter. Skolen er som navet i et hjul som binder forskjellige deler av et lokalsamfunn sammen. Dessuten består offentlige skoler av et tverrsnitt av hele befolkningen. Ikke bare liberale studenter som allerede er overbevist om det verdifulle ved dialog.

Det tredje eksempelet jeg vil trekke fram er Norsk Fredssenters arbeid med unge flyktninger i Norge. Her har fredssenteret tenkt at unge mennesker som har kommet til Norge fra land i krig har noe å bidra med i sitt hjemland. De må ses som en ressurs, ikke bare en belastning for det landet de har kommet til. I 2002 begynte Norsk

Fredssenter å organisere sommerskolen "Afghanistan – håp om en framtid" for unge afghanere i Norge. De kom fra hele landet (dvs fra hele Norge) og fikk muligheten til å lære om konfliktarbeid, fredsbygging og demokrati, men også å snakke sammen om alt det de var opptatt av. Det de hadde vært gjennom som unge flyktninger, spørsmål som angikk deres hjemland og også hvilken framtid deres hjemland ville få, og hva de kunne bidra med til den i framtida. Etterhvert ble dette prosjektet utvidet til å inkludere unge flyktninger i Norge også fra Sri Lanka, Somalia, Irak, Burundi og Rwanda. Flere besøksreiser har vært organisert for de afghanske ungdommene hvor de blant annet har hatt mulighet til å jobbe med unge mennesker i sitt hjemland – til å komme i samtale med dem om framtida og utveksle ideer og erfaringer med dem. I 2008 organiserte fredssenteret også hospiteringsopphold for to kurdiske studenter opprinnelig fra Nord-Irak og for en afghansk student. I Norsk Fredssenters arbeid har nettverk av flyktninger vært tatt i bruk for å fremme dialog og muligheter til fredsbygging.

Disse tre prosjektene er ganske forskjellige, men det er også flere ting som de har felles. For det første er dialog et viktig element. Alle prosjektene handler om å la mennesker få mulighet til å møtes og samtale om spørsmål som er viktige for dem, særlig etter å ha opplevd opprivende konflikter og krig. For det andre så bygger alle disse eksemplene på lokale nettverk og institusjoner enten i Norge eller i land med konflikt og krig. For det tredje har deltakerne i dialogen selv vært med å definere hva eventuelle fellesaktiviteter eller "løsninger" skal bestå av. For det fjerde har disse prosjektene foregått over mange år. Det er ingen raske løsninger, og det har tatt tid å bygge relasjoner og finne riktige aktiviteter. Til slutt har drivkraften i alle disse konfliktene vært lokale krefter. Riktignok har det vært norske involvert, ikke minst i forhold til finansiering av prosjektene, særlig i starten, men ingen av prosjektene hadde oppnådd det de har uten engasjement lokalt. Her ligger det mye læring i forhold til hvordan fredsarbeid

eller fredsbygging kan drives og hvilken vei fredsbygging bør utvikles de neste tiårene. Jeg vil se litt nærmere på de fem elementene som disse prosjektene har til felles og hvordan de henger sammen med transformativ mekling og teorier om etnisk konflikt og identitet.

Dialog som metode Dialogen slik vi har sett den praktisert i de tre prosjektene beskrevet ovenfor har to deler. Den kommunikative delen og den sosiale og politiske delen. Det første handler om *hva som blir snakket om og hvordan man snakker om det*. Det andre handler om *hvem* det er som snakker sammen. Når det gjelder den kommunikative delen har Nansen-prosjektet alltid lagt vekt på at det ikke nødvendigvis handler om å finne løsninger, og det handler heller ikke om å ha rett eller å vinne en debatt. Isteden har fokuset vært på å *tilrettelegge for at partene kan høre hverandre*, og for at de skal kunne si det de trenger å si til hverandre og stille “de andre” de spørsmålene de har behov for å stille. En vanlig dialogøvelse har vært å be grupper, med serbere eller albanere for eksempel, lage en liste med spørsmål de gjerne vil stille til “de andre”. Det er struktur i dialogene, men det er en *flytende struktur* som tar høyde for at det viktigste prinsippet i dialogarbeidet er å fokusere på det deltakerne selv sier at de trenger. I Kvekerhjelps arbeid i Rwanda har noen av dialogene vært mellom kvinner som er enker av folkemordet og kvinner som er gift med menn som er fengslet for deltakelse i folkemordet. Her er det klart at man ikke kan tvinge parter til å snakke om løsninger eller forsoning. Men likevel er det partene som har funnet fram til at i mange tilfeller vil de reintegrere mennene som deltok i folkemordet i lokalsamfunnet igjen. Å følge partene og deres vurderinger er det viktigste her, og det er klart at i de fleste tilfeller hadde det ikke vært mulig å tvinge fram løsninger. Det ville ikke bare vært umulig, men også etisk galt. Men muligheten for å møtes kan ofte transformere konflikter slik at deltakerne forstår seg selv og andre på en ny måte. Dette skjer enten dialogen handler om en konkret løsning eller ikke. I Nansen-prosjektet har man opplevd

at noen deltakere ikke nødvendigvis er mindre nasjonalistiske etter dialogen, men de forstår de andre på en annen måte og dette gjør at de også opptrer på en annen måte. I Kosovo har det for eksempel vært deltakere som har stått fram offentlig under opptøyene i 2004 og roet ned folkemengden istedenfor å ivre for vold nettopp som resultat av det de opplevde i dialog med de andre.

Den andre delen av dialogen handler om *hvem det er som snakker sammen*. I alle eksemplene ovenfor har dialogen vært ført mellom mennesker som har en tilknytning til hverandre på en eller annen måte. I transformativ mekling slik det er praktisert i lokale meklingssentere i USA eller Canada kommer de som skal delta i meklingen og ber om hjelp. Dermed er det klart hvem som skal være deltakere, selv om konflikten kanskje handler om flere enn de som deltar i de formelle meklingsmøtene. I dialog i situasjoner etter etnisk eller politisk konflikt skjer det ikke på samme måte. Da er det gjerne mennesker fra utenlandske organisasjoner (eller lokale organisasjoner støttet av utenlandske organisasjoner) som setter igang og forsøker å rekruttere deltakere. Ofte rekrutteres unge mennesker fra 15-25 år og ofte startes det opp nye organisasjoner for disse ungdommene. Jeg har snakket med flere mennesker på Balkan f.eks. som har reist fra den ene workshopen til den andre for å lære om demokrati eller konfliktløsning. En ung kvinne jeg snakket med som var Kosovo-serber fortalte for noen år siden at hun skulle først til Wien på en workshop og så til Roma. Jeg spurte om hun hadde bestemt seg for å bli i Kosovo. Hun svarte at det var ingen framtid for henne der, og at hun planla å flytte til utlandet. Det var ingen av hennes venner eller kjente eller de hun jobbet med som var med i disse workshopene. I motsetning til dette er dialogene som settes igang av de tre prosjektene ovenfor ført med medlemmer av allerede eksisterende nettverk eller mennesker som har sosial kontakt gjennom lokale institusjoner, enten dette er nettverk av flyktninger, kvekerkirker, eller kommuner og skoler. Dermed er det ikke individer som blir transformert gjennom dialogen, men nettverk, eller lokalsamfunn.

Det er relasjonene ikke individene som står i sentrum når det gjelder utvelgelse av deltakere. Og da særlig strukturen i lokale relasjoner.

Som nevnt har mange av disse prosjektene bestått av praktiske aktiviteter. I noen tilfeller, som i Norsk Fredssenters arbeid med flyktninger, har besøks- og hospiteringsreisene vært like mye en måte å utforske hvordan de unge deltakerne best kan bidra til sitt hjemland, altså en del av en prosess, som et mål i seg selv. I Jegunovce i Makedonia har lærere, foreldre og kommunepolitikere og administratorer kommet sammen til dialog og funnet ut at det de ønsker for barna er at de skal få bedre engelsk- og dataundervisning. Dermed har dette blitt en fellesaktivitet som har oppstått som resultat av det deltakerne selv uttrykker som behov. Nettopp disse aktivitetene oppsto fordi det var nettopp disse deltakerne som kom sammen for dialog. Samtidig har aktivitetene blitt en arena for interetnisk aktivitet. I mange tilfeller har det også vært dialoger som ikke har resultert i noen praktiske aktiviteter, men hvor deltakerne i større eller mindre grad har opplevd mennesker fra den andre siden av konflikten på en annen måte. Ut ifra den transformativ forståelsen av konflikt kunne man si at *deltakerne har funnet styrke til å ta egne valg* – også når dette valget innebærer et ønske om ikke å gå igang med interetniske aktiviteter.

En viktig faktor er også *tid*. Alle disse prosjektene har pågått over 10 år. Mange organisasjoner som sender representanter til konfliktområder sender dem for maksimum ett år. Hvis aktivitetene som da blir satt igang utføres med mennesker som ikke har noen dagligdags sosial tilknytning er det sannsynlig at disse aktivitetene blir usammenhengende initiativ som ikke fører til noen dypere transformasjon. Eller i beste fall blir det i noen tilfeller en personlig transformasjon, men ikke en sosial transformasjon. I de tre ovenfornevnte prosjektene har medarbeidere bygget opp relasjoner og tillitt over mange år. Konfliktarbeiderne inngår i relasjoner med mennesker i lokalsamfunn. Det tar

▲ Hvilken vei skal vi gå?
– Rollespill på sommersamling
i studentnettverk for flyktninger

tid for relasjoner å bygges opp og det tar tid for endring. Hvis man vil arbeide med lokalsamfunn i post-konflikt situasjoner må man være forberedt på å arbeide i et tiårs perspektiv. Ellers er det bare arbeid på overflaten.

Det siste punktet handler om lokale drivkrefter. Akkurat som praktiske prosjekter kan kun igangsettes hvis deltakerne selv ønsker det – og helst har funnet på ideen – har alle disse prosjektene vært basert på lokale krefter som har tatt

tak i prosjektene og båret hovedtyngden av dem. Riktignok har de tre organisasjonene utført viktige roller i forhold til å sikre finansiering fra norske myndigheter, drive evalueringsarbeid, være rådgivere og gi viktig opplæring. Men Nansen Dialog, Kvekerhjelp og Norsk Fredssenters prosjekter ville ikke vært noe som helst hvis ikke det var for engasjerte mennesker i de lokale nettverkene som prosjektene arbeider med. I Nansen-nettverket er det de lokalt ansatte i dialogsentrene. I Kvekerhjelp er det koordinatorene i partnerorganisasjoner og kirker, og i Norsk Fredssenter er det unge flyktninger i Norge som har tent på prosjektene og som tror sterkt på verdien av dialog og fredsarbeid.

Den forståelsen av konflikt jeg her har skissert bygger på følgende punkter. At konfliktarbeiderens oppgave er å jobbe med relasjoner, ikke løsninger. At nettverk og lokale institusjoner (på linje med Tilly sin forståelse), ikke kun individer, er det som bør rekrutteres til dialog og fredsarbeid. At deltakernes forståelse og deres valg er det som er viktig, ikke å presse fram løsninger eller praktiske prosjekter som tjener donorenes interesser mer enn de lokale samfunnenes interesser. Og at lokale mennesker må være med i å utvikle og drive prosjekter og at disse prosjektene må få arbeide over lang tid.

Dette innebærer flere utfordringer for organisasjoner som idag arbeider i

situasjoner som har opplevd politiske konflikter. Donorer må akseptere andre typer målsetninger for konfliktarbeid. Det handler ikke bare om å få samlet grupper med hvilke som helst mennesker bare de er interetniske eller at utenlandske medarbeidere skal definere praktiske prosjekter. Arbeid med konflikt må også innebære mer enn bare å endre holdninger. Det er nettverk og identiteter som må transformeres, men det må være mennesker i disse nettverkene som må definere disse endringene. I arbeid med monitorering og evaluering må også mennesker i lokale samfunn være med å definere indikatorer på framgang og disse må ikke kun være materielle, men også relasjonelle. Jeg har selv bidratt til å utvikle et monitorering og evalueringssystem for Nansen Dialog som bygger på denne type forståelse. Til slutt må donorer være villige til å finansiere gode prosjekter i mange år. Ofte er det først etter ti år at virkelige transformasjoner begynner å finne sted. Alt dette bygger på en annen forståelse av etnisk konflikt, konflikttransformasjon og dialog og mekling.

Denne forståelsen av konflikt bygger på at fokuset må endres fra interesser til relasjoner. Istedenfor å tenke på individer, må arbeide bygges rundt sosiale nettverk og lokale allerede eksisterende institusjoner. Det er ikke nødvendigvis vår jobb å løse konfliktene. Isteden er det å bidra til konflikttransformasjon slik lokalsamfunn definerer dette.

Fotnoter:

¹ Se f.eks. Gurr, Ted Robert, 1970. *Why men rebel*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

² Bush, Robert A. Baruch., and Joseph P. Folger. 2005. *The promise of mediation : the transformative approach to conflict*. San Francisco: Jossey-Bass.

³ Jeg tenker her på lokale meklingssentere lik konfliktrådene i Norge.

⁴ Jeg har selv deltatt i denne gruppen.

⁵ Se Kaplan, Robert D. 1993. *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. New York, Vintage Books.

⁶ Gagnon, V.P. 2004. *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

⁷ Tilly, Charles. 2005. *Identities, Boundaries, and Social Ties*. Boulder, CO, Paradigm Publishers.

⁸ Wendt, Alexander. 1992. "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46(2): 391-425.

⁹ De ti byene er idag Osijek i Kroatia, Banjaluka, Sarajevo og Mostar i Bosnia og Herzegovina, Beograd og Bujanovac i Serbia, Podgorica i Montenegro, Pristina og Nord og Sor Mitrovica i Kosovo, og Skopje i Makedonia.

Christiane Seehausen, Norsk Fredssenter

Hvordan skape forsoning?

«Du må bare forsone deg med det», sa en venninne til meg, da jeg fortalte henne om en opprivende opplevelse fra barndommen. Jeg satt igjen med følelsen av tomhet, fordi jeg kjente at forsoning er mer komplisert og krevende enn det hun ville ha det til.

Som mange andre begreper er det lett å snakke om forsoning, så lenge jeg kan forholde meg til det med en akademisk analyserende avstand, så lenge det ikke berører meg, griper meg, drar i meg, opprører meg.

Jeg kom til Norge med den tyske fredsorganisasjonen Aksjon Soningstegn/Fredstjeneste. Organisasjonen ble opprettet etter 2. verdenskrig av tyske prester som ønsket å starte en forsonende prosess med befolkningen i de land som hadde lidd under den tyske okkupasjonen. Organisasjonenes mål var å "be om tilgivelse og jobbe for forsoning", slik at mennesker igjen kunne lære å leve sammen uten hat og bitterhet, og med en grunnleggende respekt for hverandres historie og annerledeshet.

Den andre verdenskrig etterlot deler av den tyske befolkningen med en kollektiv skyldfølelse, som virket både lammende og uoverkommelig. Aksjon Soningstegn tok et skritt framover for å løse den knugende følelsen av avmakt. De valgte å strekke ut en hånd til dem som hadde lidd mest. De valgte å oppsøke steder som den "brente jorden" i Nord-Norge for å bygge opp noe av det som var brent: en kirke og et hjem for psykisk utviklingshemmede.

Nora Sveaas, norsk psykolog, hadde følgende refleksjon over det som skjedde i Nord – Norge på midten av 50 –tallet: "..

denne organisasjonen Aksjon Soningstegn møtte skepsis fra en del nordmenn, ikke lang tid etter krigen. Men de fleste av dem som fikk kontakt ble etter hvert positiv stemt overfor gruppen med unge og entusiastiske mennesker fra Tyskland, hvis praktisk gjerning og idealistiske holdning hadde en stor symbolverdi. Deres bidrag representerte både en praktisk handling som skulle gjenskape noe ødelagt, en symbolsk markering av et kollektiv og erkjent ansvar for uretten, samt en bønn om at menneskene igjen kunne forsone seg med hverandre og bevege seg videre i historien som medmennesker og ikke som fiender."

På slutten av 90- tallet hadde jeg to opplevelser som rørte meg og som ga meg en større forståelse for begrepet forsoning. Jeg hadde en jobb der jeg blant annet hadde fått ansvar for å hjelpe en eldre dame, som bodde i en avsidesliggende gård i nærheten av Lillehammer. Damen hadde sår på leggen og hadde behov for stell. Det var både kaldt og mørkt og vanskelig å finne fram. Etter en lengre periode med leting fant jeg huset og banket på. Damen satt på kjøkken og ventet på meg. Jeg presenterte meg og hennes første kommentar var ; "du er ikke norsk". Jeg måtte bekrefte hennes antakelse og opplyste om at jeg var tysk. Min opplysning utløste et bittert uttrykk i ansiktet og en utlegging om at hun ikke stolte på tyskere, etter alt som hadde skjedd under 2. verdenskrig. Jeg beklaget det som

hadde skjedd, samtidig som jeg opplyste henne om at jeg var den eneste som kunne hjelpe henne, noe som hun etter hvert kunne gå med på.

Noen uker senere ble jeg oppringt av en gammel mann som hadde behov for akutt hjelp. Mine kollegaer på jobben gjorde meg oppmerksom på at mannen hadde sittet i tysk konsentrasjonsleir. For å unngå den samme nedverdiggende opplevelsen, bestemte jeg meg for å spille med åpne kort. Jeg kom inn med å si : "Jeg er tysk og jeg vet at du har sittet i tysk konsentrasjonsleir. Men det er kun jeg som kan hjelpe deg i dag".

Mannen, som ikke var så dårlig lenger, kom med strålende øyne mot meg og sa: " Er du tysk! Kommer du fra de store filosofenes og musikernes hjemland! "

Hans varme og den utstrakte hånden skapte en åpen og forståelsesfull atmosfære. Jeg fortalte ham om min opplevelse med den eldre damen.

Etter en lengre samtale avsluttet han med å si: " Etter å ha opplevd hat, undertrykkelse og nedbryting i konsentrasjonsleirene, måtte jeg lære meg å tilgi og bli forsonet med min egen historie. Uten tilgivelse og forsoning ville mitt liv vært fullt av bitterhet og hat. Hatet og bitterheten ville forfulgt meg, ødelagt meg, den ville blant annet tatt fra meg gleden av tysk musikk og litteratur. Tilgivelse og forsoning reddet meg fra

min undergang som et levende menneske. Hatet og bitterhet preger dem som ikke har opplevd ondskapens øye, som ikke har måttet redde seg fra sin egen undergang.”

Hvordan er det mulig å holde fast på en bitterhet mot et helt folk 60 år etter at krigen tok slutt? På den andre siden hvordan er det mulig å kunne tilgi, forsones seg med en grusom, traumatisk opplevelse? Hva motiverer den enkelte til å velge slik de gjør?

Forsoning handler om vilje og mot. Det er lett å holde fast på hat og bitterhet mot dem som har begått uretten. Hatet og bitterheten har ofte mange tilhengere, tilskuere, en heiagjeng. De som ikke har opplevd uretten, men som har hørt, blitt fortalt, som ønsker å se det kun fra den ene siden.

Forsoning krever vilje og mot til å se hele bildet, og å se inn i fremtiden. Å se at hatet og bitterhet har evnen til å forplante seg fra

menneske til menneske fra generasjon til generasjon. At det kan skape murer, som til slutt kan være umulig å overkomme.

Livet består av valg. Vi kan velge å strekke ut en hånd, slik nordmenn i Nord-Norge gjorde da de entusiastiske, ydmyke tyske ungdommene kom for å vise sitt kollektive ansvar for den uretten som hadde skjedd. Begge sidene var modige nok til å ta imot hverandres tegn til forsoning. Et tegn som brøt deler av muren, som beredte veien for en videre tilnærming til hverandre.

”Hatet og bitterheten ville forfulgt meg, ødelagt meg”, sa den gamle mannen. Hatets sødme kan smakes i øyeblikket. I det umiddelbare øyeblikket, da situasjonen vises krystallklart i svarte og hvite sjatteringer og det er naturlig å sende hatet mot dem som har begått uretten. Med tiden kan hatet omdannes til noe syrlig, giftig - bitterheten. Bitterheten som frarøver mennesket verdighet og plasserer det i en permanent offerrolle.

Forsoning krever åpenhet. Åpenhet mot dem som har påført skaden, som har ydmyket, unyttet, trakassert. Å vise åpenhet på tross av den ytre og indre motstanden er et skritt mot fremtiden. En fremtid, hvor vi leter etter felles interesser og sorger, opplevelser som vil føre oss nærmere hverandre og skape forståelse for hverandre.

Den gamle mannen brukte musikken og litteraturen som hjelp til å finne tilbake til det menneskelige i det tyske samfunnet. Gjennom denne forsoningsprosess skapte han en framtid uten hat og bitterhet for seg selv og andre. Det var klokt, fordi det er i fremtiden vi må leve resten av våre liv.

Artikkelen er tidligere publisert i Gudbrandsdalen Dagningen.

◀ Minnesmerke fra torturkamrene til Saddam Hussein i Suleymaniya

Brit Lynnebakke, journalist

- Vi må skape en fredskultur

- Folk i Rwanda tier stille og snakker ikke sammen ordentlig og med hjertet, sier Jean Pierre Maniraguha. I Norge opplever han polarisering mellom norskrwandiske hutuer og tutsier. Sammen med andre ønsker han å forandre på begge deler.

Jean Pierre på seminar om Rwanda, i Tromsø

Jean Pierre Maniraguha

- Fra Rwanda, vært i Norge i seks år
- Har deltatt i Studentnettverk for flyktninger siden 2006
- Deltaker på studentnettverkets sommerskoler på Nansenskolen i 2006 og 2007
- Var med å arrangere fredsseminarer i Tromsø og Trondheim for norskrwandiske studenter i 2007
- Masterstudent i fredsstudier ved Universitetet i Tromsø
- Far til tre barn

Hutuer og tutsier i

Norge – Jeg har snakket med alle i nesten hele mitt liv, både i Rwanda og i eksil. Jeg ble overrasket da jeg kom til Norge, for det var enda vanskeligere for meg som hutu. Jeg kjenner noen tutsier som kom til Norge veldig lenge før meg. Men jeg ble veldig overrasket over at folk ikke snakket sammen med hutuene som kom like etter, sier Jean Pierre Maniraguha.

Da Jean Pierre skulle rekruttere norskrwandiske deltakere til et fredsseminar i Tromsø, tok det tid å få folk fra begge etniske grupper til å komme sammen. Seminaret var et samarbeid mellom Studentnettverk for flyktninger og Universitetet i Tromsø, Senter for fredsstudier, som Jean Pierre er tilknyttet som henholdsvis frivillig og masterstudent. At det skulle være såpass utfordrende å bringe deltakere sammen var svært uventet for ham, og Jean Pierre mener polariseringen mellom hutuer og tutsier i dag er større blant norskrwandere enn blant hutuer og tutsier i Rwanda. – Jeg ble sjokkert da jeg kom hit og fant situasjonen, sier han. Han forteller at forholdet mellom hutuer og tutsier er annerledes i Rwanda. I dagliglivet og på arbeidsplassen lever folk fra de to gruppene tett. – I Rwanda er det umulig å unngå hverandre. Selvfølgelig finnes det noen ekstremister, og det polariseres i politisk sammenheng når ekstremister tar ordet, men vanlige folk har ikke det samme hatet. Når det er ro og stabile tider – som nå – har ikke folk noe å tjene på å krangle og ikke snakke sammen,

sier Jean Pierre. Han forstår ikke hva folk har å tjene på polarisering i Norge.

Jean Pierre har opplevd at den som forsøker å forstå begge sider løper en risiko for mistillit fra begge sider. Noen kan også se på en som en forræder. – Jeg har selv opplevd at når man skal være nøytral og krysse grenser, stoler ingen av sidene på deg, forteller han. Noen norskrwandere unngår å snakke åpenhertig og fritt med ham fordi de er redde han skal fortelle det de sier videre til folk i den andre etniske gruppa. Men han sier at han synes det er verdt det, å ikke ta side.

- Jeg flyktet fra Rwanda fordi jeg hadde et syn som skilte seg fra det offisielle synet. Det er ikke lov å ha et annet syn der. Men jeg hadde ikke noe hat til noen etniske grupper, så det kan jeg ikke ha her i Norge heller. Det er synd at man ikke klarer å gå forbi det som har skjedd i historien. Hvis man ikke snakker sammen i eksil, vet jeg ikke hvordan man kan samarbeide i hjemlandet, sier Jean Pierre. Han påpeker at man etter mange år kan befinne seg i Rwanda igjen, og da vil det være uheldig å være blant folk som man ikke snakket med da man var i eksil.

Eget syn på konflikten har endret seg

Jean Pierre har møtt ledere for norske ungdomsorganisasjoner på Nansenskolen. Det er få minoritetsungdommer i norske organisasjoner. Jean Pierre mener flyktninger har mye å bidra med i fredsarbeid. – Flyktninger vet mye om konflikter og fredsarbeid, men man blir ikke spurt om det. Det er ingen som bruker erfaringen deres. Kanskje man ikke tar med flyktninger fordi man vil unngå å ta parti. Det kan diskuteres. I noen typer arbeid kan det være nyttig å konfrontere fra forskjellige kilder og forskjellige sider, sier han.

Hans eget syn på Rwanda-konflikten har endret seg over tid. Han har fått mer kunnskap. – Da jeg var omtrent 20 år, da det skjedde i Rwanda, så jeg annerledes på konflikten enn nå. Hvis du hadde spurt meg i 1994 om hva jeg syntes om konflikten, ville det kanskje vært kun følelser, men nå har jeg et mer analytisk, kritisk blikk.

Jeg har lest mye, hørt mye. Når jeg bruker tilbakeblikk, ser jeg at jeg har lært mye siden den gangen. For det første av å høre andre deres syn når rwandere og eksperter snakker om konflikten. Også har mange nye kilder kommet ut. Folk som har deltatt i konflikten på en eller annen side kommer ut og deler sitt syn gjennom for eksempel filmer og bøker, sier Jean Pierre.

Tiden har også vært en selvstendig faktor.

- Det krever kanskje en del tid før man distanserer seg. Når man er veldig påvirket og preget av konflikten, må man ha en rolig tid for å skjønne bedre, konstaterer han.

Jean Pierre vet fortsatt ikke fasiten på årsaken til konflikten, men mener mye bunner i hvilke syn på maktrelasjoner som er rådende i Rwanda. – For å bryte ned voldssirkelen må man skape nye holdninger i forhold til hvordan man kommer til makt. Kulturen eller historiske tradisjoner som går tilbake til Rwandas tid som kongedømme og koloni påvirker forhold i dag. Nesten alle maktforandringer i Rwanda har skjedd gjennom vold, selv ved kongeskifter. Når noen lykkes med å komme til makten gjennom vold, er det sannsynlig at det vil skje igjen. Det er det jeg er redd for. Et rwandisk ordspråk sier noe som kan oversettes med noe sånt som "Alle regimer dreper." Det er et Machiavelli-syn på makten. Og det er det som må brytes ned, sier han.

Fred gjennom barn og unge

Jean Pierre mener løsningen er å skape en fredskultur og at det er svært viktig å satse på barn og unge. – Barna må lære gode måter å se på naboer, gode måter å håndtere dagliglivet på og ikke bruke vold for å få gjennomslag for det man vil. Man bør snakke sammen i stedet, få dialog. La folk si det de mener. Det har vi ikke lov til i vårt samfunn. Det er mange som ikke får lov å si hva de mener. De små og svake får ikke lov å mene noe, sier han. Foreldrene må gå foran med et godt eksempel. Hvordan de snakker om naboer er viktig. – Når man har hørt noe som barn, er det vanskelig å kvitte seg med det når man blir voksen, sier Jean Pierre. Selv er han trebarnsfar. – Jeg har barn selv,

▼ Deeva, Sulaksana og Fardosa på foredrag med Jonas Gahr Støre

▼ Hva er fred?, spør Rugiyo på seminar i Tromsø

▼ Jean Pierre forbereder møte med utenriksministeren

jeg ønsker ikke at de skal havne i etnisk hat, vold, konflikt og kanskje folkemord. Jeg synes det burde være ansvaret til rwandere som har opplevd folkemordet å forebygge at det skjer igjen, sier han, og legger til at han ikke er fornøyd med forsoningsprosessen i Rwanda. Han mener alt ble fortiet og at man fikk høre "nå går det bra" på samme måten som man roer ned et barn.

Jean Pierre synes Norge kan være en fruktbar arena for fredsarbeid. - Vi har ikke en kultur for ytringsfrihet i rwandisk historie. Men her kan man si meningen sin. Man kunne bruke ytringsfriheten til å få dialog. Jeg tror det gir en mulighet til å klare noe her som man ikke klarer i Rwanda, sier Jean Pierre. Jean Pierre og andre norskrwandiske studenter har også vurdert å jobbe med

foreldreløse i Rwanda og knytte kontakter med barnehjem og skoler i samarbeid med norske organisasjoner. Men det krever mye arbeid, nøyaktige forberedelser og et stabilt nettverk. Jean Pierre har et sterkt ønske om å etablere en forening eller organisasjon for norskrwandisk ungdom eller norskrwandiske studenter. 38-åringen ønsker også å rekruttere yngre deltakere til Norsk Fredssenters studentnettverk for flyktninger, men folk er travle.

I tillegg tror han mange ikke har tro på at organisasjonsarbeid nytter. - Man er ikke vant til systemet. Frivillige organisasjoner påvirker jo mye her i Norge. Men i Rwanda og andre afrikanske land er det omvendt. Det er politikerne som påvirker organisasjonene, sier han. Jean Pierre tror også at foreldres manglende håp kan smitte over på barna. - Mange foreldre har gitt opp. De tror ikke noe kan gjøres i Rwanda. Det kan påvirke kommende generasjoner negativt hvis de er så pessimistiske, sier han. - Problemet er at unge enten blir påvirket av voksne eller ikke har tro på at de kan spille noen rolle i det rwandiske samfunnet. Jeg sier til dem at hvis man er glad i hjemlandet sitt, må man tenke på mulighetene man har og bruke dem. Man skal ikke gjøre mirakler, men prøve å gjøre det man kan klare. Å få den unge generasjonen til å gå forbi de historiske voldssirkelene synes jeg burde være et skritt for en fredelig framtid i Rwanda. Hvis unge ikke tror på fred i fremtiden, er det katastrofalt, sier Jean Pierre.

Han mener også at Norge har et viktig ansvar for å bidra til fred i landene flyktninger kommer fra. - I Norge har jeg ofte sett at folk ikke skiller mellom flyktninger og andre immigranter. Man tror alle har kommet hit for å få en jobb eller økonomisk rikdom og glemmer at mange har flyktet fra noe grusomt. Kanskje man først burde få hjelp til å løse problemene som gjør at folk flykter. Mange flyktninger er fremdeles opptatt av å gjøre det bedre for de som er igjen - ingen flyktninger har kommet med hele familien. Man kan ikke glemme dem som er igjen. Man har hjerte til landet man forlater, sier Jean Pierre.

Om artikkelforfatterne

Denise Natali er dekan ved American University of Iraq-Sulamani, og arbeidet tidligere ved University of Kurdistan-Hewler, Arbil, the Kurdistan Region of Iraq. Hun publiserer bøker og artikler om kurdisk nasjonalisme, politikk og identitet, og kommer ut med boka "The Kurdish Quasi-State: Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq" i juni 2010.

Erik Cleven er doktorgradsstudent i statsvitenskap ved Purdue University, Indiana, USA. Hans forskningsinteresser er knyttet til hvilken rolle uformelle nettverk spiller i utviklingen av politisk vold. Han har tidligere arbeidet med dialog og konfliktarbeid for bl.a. Norsk Fredssenter og Nansen Dialog.

Karin Fathimath Afeef har arbeidet som forsker og forskningskoordinator ved Institutt for fredsforskning (PRIO). I sitt arbeid har hun fokusert på migrasjonsrelaterte spørsmål, med spesielt fokus på asylpolitikk i Europa og Midtøsten. Karin har tidligere jobbet for FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR) i Israel og for europeiske flyktningorganisasjoner.

Chro Borhan er master i kultur og samfunnsvitenskap. Hun arbeider som informasjonskonsulent ved Solvang transittmottak for enslige mindreårige. Chro er kurder som er oppvokst i Sandnes. Hun er aktiv i Norsk Fredssenters aktiviteter og er også engasjert i fredsundervisning gjennom Norges Fredslag.

Haje Keli er mastergradsstudent i religionshistorie ved Universitetet i Oslo. Hun jobber som prosjektkoordinator for kvinneutvalget i det norske råd for kurdernes rettigheter. Haje er kurder som har vokst opp i Sandeffjord og er aktiv i religionsspørsmål i tillegg til kurdernes sak.

Brit Lynnebakke er frilansjournalist med mastergrad i migrasjon og etniske studier. Hun er også forskningsassistent i et europeisk prosjekt om inkludering og ekskludering av unge voksne med minoritetsbakgrunn (EUMARGINS) ved Universitetet i Oslo.

Christiane Seehausen er prosjektleder i Norsk Fredssenter og leder bl.a. prosjektet Studentnettverk for flyktninger. Hun koordinerer nå et prosjekt for somaliere i Norge, og leder et fredsundervisningsprosjekt i asylmottak. Hun er tidligere leder av flyktningtjenesten i Lillehammer.

Norunn Grande er daglig leder ved Norsk Fredssenter. Hun har initiert og utviklet ulike prosjekter med fredsundervisning for unge flyktninger i Norge, og arbeider med spørsmål relatert til diasporaens rolle i fredsbygging. Hun arbeidet tidligere for den norske UNESCO-kommisjonen.

Norsk Fredssenter - en stiftelse for fredsarbeid

Norsk Fredssenter samarbeider med organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner for å fremme arbeidet for fred og menneskerettigheter. I Norge arrangeres kurs og seminar for ulike målgrupper i demokratisk deltakelse, dialog, konflikthåndtering, menneskerettigheter og fredsbygging. Fra 2001 har fredsundervisning for flyktninger i Norge vært et prioritert arbeidsområde. Internasjonalt arbeider vi hovedsakelig med utveksling av erfaringer mellom unge flyktninger bosatt i Norge og organisasjoner og enkeltpersoner i deres opprinnelige hjemland. I tillegg til samlinger og seminarer i Norge har Norsk Fredssenter arrangert besøksreiser og hospiteringsopphold i Afghanistan og Nord-Irak for studenter med flyktningbakgrunn. Vi arrangerer også fagseminarer med ulike tema innen dialog og fredsbygging. Fra 2010 vil Norsk Fredssenter slås sammen med Nansen Dialog i et felles senter ved Nansenskolen på Lillehammer.

Hovedkontor: c/o Nansenskolen, Bjørnstjerne Bjørnsonsgt. 2, 2609 Lillehammer
tel: 61059850 / 97672790

Avdelingskontor: c/o FN-sambandet, Storgt. 33 A, 0184 Oslo

E-post: post@fredssenter.no / www.fredssenter.no